

NIKOMACHO ETIKA

Pirma knyga

1. Atrodo, kad kiekvienas menas ir kiekvienas mokslas, taip pat kiekvienas veiksmas ir sąmoningas pasirinkimas siekia ko nors gero. Todėl teisingai buvo pavadinta gėriu tai, ko visi siekia. <...>
2. Jeigu įvairių veiklos rūšių tikslas yra tas, kurio mes siekiame dėl jo paties, o visa kita norime pasiekti tik dėl šito galutinio tikslo ir kiekvienu atveju pasirenkame, žiūrėdami ne kokio kito tikslo - tai būtų "daina be galo", ir mūsų siekimas būtų tuščias ir beprasmiškas, - o tik šito, tai aišku, kad tas galutinis tikslas bus gėris, tai yra aukščiausiasis gėris.

Argi tą gėrį pažinti nėra svarbu ir mūsų gyvenime? Argi mes, jį pažinę, negalėtume tarsi šauliai, taikantys į taikinį, lengviau pataikyti ten, kur reikia? O jeigu taip, tai mes turime pamėginti bent bendrais bruožais nustatyti, kas jis yra ir kuriam menui ar mokslui priklauso. <...>

4. Kadangi kiekvienas pažinimas ir kiekvienas sąmoningas pasirinkimas siekia tam tikro gėrio, tai mes, tęsdami dėstymą, paklauskime, ko siekia valstybės tvarkymo menas ir koks iš visų veikla pasiekiamų gėrių yra aukščiausias. Dėl jo pavadinimo beveik visi žmonės sutinka: ir minia, ir išsimokslinusių jį vadina laime, o laimę jie sutapatina su žodžiais "gerai gyventi" ir "sektis". Bet dėl laimės esmės jau nėra sutarimo: minios nuomonė nesutinka su išminčių nuomone. Dauguma žmonių ją laiko kokiu nors aiškiai matomu ir apčiuopiamu dalyku, pavyzdžiui, malonumu arba turtu, arba garbe - kiekvienas vis kuo kitu. Dažnai net tas pats žmogus apie ją yra vis kitos nuomonės: apsirgęs laiko laime sveikatą, nuskurdęs - turta, o žinodami esą nemokyti žmonės gėrisi tais, kurie kalba išpūdingai ir vartoja jiems nesuprantamus posakius.

Kai kurie manė, kad, be visų tų apčiuopiamų gėrybių, yra dar gėris pats savaimė, dėl kurio visi tie dalykai yra vertę

gėrybėmis. Visas tas nuomones iširti būtų beprasmiška; mes apsiribosime tik tomis nuomonėmis, kurios yra labiausiai paplitusios ir atrodo bent kiek moksliskos. <...>

5. Bet mes grįžkime prie tos vietos, nuo kurios buvome pasukę į šalį. Atrodo, kad dauguma žmonių - ir tai yra patys menkiausi žmonės - ne be pagrindo gėrį ir laimę supranta taip, kaip įprasta kasdieniniame gyvenime, ir laime laiko malonumą. Todėl jie mėgsta gyvenimą, kupiną malonumų. Mat yra trys pagrindiniai gyvenimo būdai: ka tik mūsų minėtasis gyvenimas, gyvenimas tamaujant valstybei ir filosofo gyvenimas. Dauguma žmonių yra vergiškos prigimties - jie pasirenkė gyvulių gyvenimą. Ir vis tiek atrodo, kad jie turi šioki toki pagrindą, nes tarp aukštas vietas užimančių žmonių pasitaiko nemaža tokių, kuriems būdingos tos pačios aistros, kaip ir Sardanapalui⁹.

Kilnūs ir veiklūs žmonės pasirenka garbę - toks apskritai yra tikslas žmogaus, kuris savo gyvenimą paskyrė valstybei. Bet šis tikslas yra labiau išorinis negu tas, kurio mes siekiame. Mat čia svarbesnis yra tas, kuris teikia garbę, o ne tas, kuris ją gauna, tuo tarpu aukščiausiasį gėrį mes įsivaizduojame glūdint mūsų pačių viduje ir sunkiai atskiriamą nuo mūsų. Be to, atrodo, jog žmonės siekia garbės norėdami įsitikinti, kad jie patys yra verti. Todėl jie nori, kad juos gerbtų išmanantys žmonės, kurie juos gerai pažįsta, ir gerbtų už dorumą. Iš to darosi aišku, kad dorumas yra didesnė vertybė, ir galėtume sakyti, kad tai ir bus tikslas žmogaus, gyvenančio valstybės labui. Bet atrodo, kad ir šaunumas dar nėra tikslas tikraja to žodžio prasme. Juk gali atsitikti, kad doras žmogus visą gyvenimą miega arba nieko neveikia ir, be to, dar patiria kančias ir didžiausias nelaimes. Šitai gyvenančio žmogaus niekas nelaikys laimingu, nebent norėtų žūt būt išsaugoti savo paradoksalųjį teiginį. Bet užteks apie tai - jau pakankamai apie tai buvo kalbėta plačiau publikai skirtuose veikaluose.

Trečiasis gyvenimo būdas yra filosofo tyrinėtojo gyvenimas

⁹ Sardanapalas - menamas Asirijos valdovas, gyvenęs IX a. pr. m. e., pagarsėjęs palaidu gyvenimu.

- jį panagrinėsime vėliau. Pinigus kaupiančio žmogaus gyvenimas nėra laisvas, ir aišku, kad turtas nėra mūsų siekiamas gėris - juk jis yra tik priemonė kam nors kitam. Todėl tikslu veikia galėtume laikyti aukščiausiu paminėtus dalykus [malonumą ir garbę], nes juos vertiname dėl jų pačių. Bet atrodo, kad jie nėra galutinis tikslas, nors juos remia visiems žinomi argumentai. Tuos dalykus kol kas atidėkime į šalį. <...>

7. Grįžkime vėl prie mūsų nagrinėjamo gėrio ir pažiūrėkime, kas tai yra. Kiekvienoje veikloje ir kiekviename mene jis būna vis kitoks. Vienoks jis būna gydymo mene, kitoks karo mene, panašiai ir kituose menuose. Tai kas yra tas kiekvieno meno gėris? Argi jis nebus tai, dėl ko daroma visa kita? Gydymo mene tai bus sveikata, karo mene - pergalė, statybos mene - namas, kituose menuose - vis kas kita. Tai bus kiekvienos veiklos ir kiekvieno pasiryžimo tikslas. Juk dėl jo žmonės daro visa kita. Taigi, jeigu visos veiklos rūšys turi vieną tikslą, tai bus ir vienas veikla pasiekiamas gėris, o jei yra daug tikslų, tai bus daug ir pasiekiamų gėrybių.

Tad mūsų samprotavimas, eidamas kitu keliu, priėjo tą pačią išvadą. Pamėginkime tą dalyką dar geriau išsiaiškinti. Kadangi yra daug tikslų, o mes kartais vienus tikslus pasirenkame dėl kurio nors kito tikslo, pavyzdžiui, turta, fleita, apskritai visokius įrankius, tai aišku, kad ne visi tikslai yra galutiniai - tik aukščiausiasis gėris yra galutinis tikslas. Taigi, jeigu yra tik vienas galutinis tikslas, tai jis ir bus mūsų siekiamas gėris, o jeigu jų yra daug, tai gėris bus tas, kuris bus tobuliausias. Tikslą, kurio siekiame tik dėl jo paties, vadiname tobulesniu už tą, kuris yra tik priemonė kitam tikslui pasiekti, o tą, kurio niekuomet nesiekiamo dėl kitų tikslų, - tobulesniu už tuos tikslus, kurių siekiame ir dėl jų pačių, ir dėl kitų tikslų. Absoliučiai tobulu vadiname tą tikslą, kurio siekiame tik dėl jo paties, o niekuomet - dėl kitų tikslų.

Toks gėris kaip tik yra laimė. Mat ją visuomet pasirenkame dėl jos pačios, o niekuomet - dėl ko nors kito. Garbę, malonumą, išmintingumą, kiekvieną dorybės rūšį pasirenkame ir dėl jų pačių - juk, net nesitikėdami iš jų kokios

naudos, mes kiekvieną iš jų pasirinktume, - bet ir dėl laimės, nes manome, kad jie mus ves į laimę. Tačiau laimės niekas nepasirenka dėl kitų dalykų, o pasirenka tik dėl jos pačios.

Tas pat išcina ir remiantis [laimės] pakankamumo sau sąvoka. Mat tobuliausiam gėriui pakanka paties sąvės. Pakankamumo sau sąvoką mes taikome ne tik pasirinkim vienišam žmogui, bet taip pat susijusiam su tėvais, vaikais, žmona ir apskritai su draugais ir piliečiais, nes žmogus iš prigimties yra skirtas bendruomenei. Tik reikta nustatyti kokią nors šių ryšių ribą, nes jei siesime žmogų su protėviais, aimiais ir draugų draugais, nebus galo. Tačiau apie tai vėliau pakalbėsime. Pakankamu sau mes vadiname tai, kas, visiškai atskirai imama, padaro gyvnyimą pagcicidaujama ir neturinti jokių trūkumų. Mes manome, kad toks dalykas yra laimė: ji yra labiausiai iš visų gėrybių siektina, nes nėra kitų gėrybių sumos sudedamoji dalis, o jei įjungtume ją į kitų gėrybių aibę, net mažiausio gero dalyko prisidėjimas padarytų ją dar labiau siektiną; mat tas priedas padidintų jos vertę, o didesnė gėrybė visuomet yra labiau siektina. Taigi atrodo, kad laimė yra tai, kas tobulia, kam pakanka savės paties; ji yra mūsų veiklos galutinis tikslas.

Aukščiausiojo gėrio sutapatinimas su laime galbūt jau yra apskritai visų pripažįstamas dalykas, bet vis tiek būtų pageidautina tiksliau nusakyti, kas ji yra. Į tai atsakysime, jei nustatysime, kokie yra žmonėms būdingi darbai. Mat kaip fleitininko, skulptoriaus, kiekvieno menininko ir apskritai kiekvieno dirbančio ir ką nors pasiekiančio vertingumą ir sėkmę lemia darbo rezultatai, taip, atrodo, turėtų lemti ir žmogaus, jei žmogui iš viso yra būdingi kokie darbai. Dailidė ir batsiuovys dirba ir pasiekia tam tikrų rezultatų. Nejaugi žmogus kaip toks nieko nedirbtų ir iš prigimties būtų neveiklus? Kaip akis, ranka, koja ir apskritai kiekviena kūno dalis turi sau būdingą funkciją, taip, matyt, ir žmogus, be dalinių funkcijų, turi tam tikrą savo funkciją. Kas tai galėtų būti? Tai nebus gyvybės pasireiškimas, nes jis yra bendras ir augalams, o mes ieškome to, kas būdinga tik žmogui. Taigi atmeskime gyvybės pasireiškimą, - jos funkcija yra maitinti ir

augti. Toliau būtų gyvybė kaip pojūčių pasireiškimas. Bet ir ši gyvybės apraška yra bendra ir arkliai, ir jaučiui, ir kickvienam gyvūnui. Tad belieka tik tam tikra protą turinčios sielos dalies veikla. Ta sielos dalis paklūsta protui, o kita vertus, ji pati turi protą ir veikia protaudama. Kadangi ši [su sielos protingąja dalimi susijusi] gyvybės apraška yra suprantama dvejojai¹⁵, tai iš tų dviejų prasmių reikia pasirinkti gyvybės aprašką kaip proto veiklą, nes ji geriau atitinka gyvybės sąvoką. Jeigu žmogui priderantis darbas yra jo sielos veikla, kuri remiasi jos protinguoju pradū arba vyksta ne be jos protingojo prado, jeigu tam tikro žmogaus ir žymaus žmogaus darba rūšies atžvilgiu vadiname tapačiais, pavyzdžiui, kitaristū ir žymaus kitaristo darbą, ir taip darome visais atvejais, atitinkamo darbo pranašumu laikydami meistriškumą: kitaristo darbas yra grojimas, o žymaus kitaristo - puikus grojimas; jeigu taip yra ir jeigu žmogaus darbu laikome tam tikrą gyvenimo būdą, t.y. gyvenimą kaip sielos veiklą ir darbą remiantis protinguoju sielos pradū, o žymaus žmogaus gyvenimą laikome tokiu pačiu, tik geriau ir tobuliau veikiančiu; jeigu kiekvienas darbas tobulai atliekamas tik remiantis jam būdinga dorybe, - jei taip yra, tai aukščiausias žmogui pasiekiamas gėris yra sielos veikla jai būdingos dorybės prasme, o jeigu yra daug dorybės formų, tai geriausias ir tobuliausias dorybės prasme.

Reikia dar pridurti: per visą žmogaus gyvenimą, nes "viena kregždė dar ne pavasaris", taip pat ir viena diena. Panašiai nepadarys žmogaus laimingo viena diena ar trumpas laiko tarpas.

Tai tokie aukščiausiojo gėrio apmatai. Mat pirmiausia reikia sukurti apmatų, o jau paskui smulkiai aprašinėti. Kai apmatai geri, tada bet kas gali darbą tobulinti ir plėtoti jo sudedamąsias dalis. Laikas čia būna geriausias patarėjas ir padėjėjas. Šitokiu būdu vyko ir menų pažanga, nes kiekvienas

¹⁵ "Dvejopai" reiškia, kad sugebančios protauti būtybės gyvenimas filosofų gali būti suprantamas kaip pasyvi, statinė šio sugebėjimo turėjimo būseną (*hexis*) ir kaip veikla (*energeia*), jeigu sugebėjimas protauti yra valdomas, juo naudojamas, kaip naudojamas: pavyzdžiui, kalba.

gali pridėti tai, ko dar trūksta. <...>

8. Laimę reikia tyrinėti remiantis ne tik loginėmis išvadomis ir prielaidomis, iš kurių darome tas išvadas, bet taip pat žmonėse paplitusiomis nuomonėmis apie ją, nes su tiesa visi faktai sutinka, o tarp netiesos ir tiesos tuojau iškyla nesutarimų.

Gėrybės yra skirstomos į tris rūšis: į vadinamąsias išorines, į sielos gėrybes ir kūno gėrybes. Iš jų sielos gėrybes mes laikome aukščiausiomis ir gėrybėmis tikrąja to žodžio prasme, o sielos veiklą ir darbą priskiriame prie sielos gėrybių. Taigi mūsų aukščiausiojo gėrio apibrėžimas yra teisingas; jis sutinka su iš senovės cinančia žmonių nuomone, filosofai jį taip pat priima. Jis yra teisingas dar ir dėl to, kad tam tikra veikla ir darbas yra laikomi galutiniu tikslu, nes tuo galutinis tikslas priskiriamas prie sielos, o ne prie išorinių vertybių. Su mūsų apibrėžimu dera ir teiginys, kad laimingas žmogus gerai gyvena ir jam gerai einasi, nes pagal mūsų apibrėžimą laimė yra geras gyvenimas ir gerovė.

Mūsų laimės apibrėžime yra ir visi paprastai žmonių reikalaujami laimės elementai. Mat vieniems laimė yra dorybė, kitiems - supratingumas, dar kitiems - filosofų išmintis. Kiti prie šių dalykų arba prie vieno kurio nors iš jų dar pridėda malonumą arba juos supranta kaip neatskiriama susijusius su malonumais, arba ne be malonumų, pagaliau dar kiti prie viso to pridėda išorinę sėkmę. Daugelis tų nuomonių yra plačiai paplitusios, jos atsirado dar senovėje, kitas skelbia tik kai kurie žymūs vyrai. Abiem atvejais negalima sakyti, kad tos nuomonės visiškai klaidingos - bent vienu arba keletu atžvilgių jos yra teisingos.

Mūsų apibrėžimas sutinka su [nuomonėmis] tų, kurie sako, kad laimė yra dorybė arba tam tikra dorybė, nes dorybei būdinga sielos veikla, atitinkanti dorybę. Žinoma, yra didelis skirtumas, ar aukščiausiajį gėrį suprantame kaip dorybės turėjimą, ar kaip naudojimąsi ja, ar jį laikome tik [sielos] nuostata (*hexis*), ar veikla. Juk gali būti [sielos] nuostata, bet nieko gero nepadaro, kaip antai miegodami arba ir šiaip nieko neveikdami. Veikloje šito negali būti, nes žmogus būti-

nai veiks ir gerai veiks. Kaip olimpiadose ne tie apvainikuojami, kurie yra gražiausi ir stipriausi, o tie, kurie dalyvauja varžybose - iš jų kai kurie tampa nugalėtojais, - taip ir gyvenime tik tie gauna pergales vainiką, kurie teisingai veikia.

Jų gyvenimas jau pats savaime yra malonus. Mat malonumas yra sielos būseną, o malonumą kiekvienam teikia tai, kas ką mėgsta, pavyzdžiui, arklys tam, kuris mėgsta arklius, scenos reginys tam, kuris tokius reginius mėgsta, lygiai taip pat ir teisingi darbai tam, kuris mėgsta teisingumą, ir apskritai doras poelgis tam, kuris mėgsta dorybę. Daugumos žmonių malonumai kovoja vieni su kitais, nes jie nėra malonumai iš prigimties, o tas, kuris mėgsta kilnius dalykus, džiaugiasi tik tais dalykais, kurie iš prigimties yra malonūs - tokie būna dorybingi darbai: jie yra malonūs ir tiems, kurie mėgsta kilnumą, ir patys savaime. Tokių žmonių gyvenimui nereikia malonumo tarsi kokio prikabinamo papuošalo, nes jų gyvenimas yra savaime malonus. Prie to, kas pasakyta, dar reikia pridurti, kad tas, kuris nesidžiaugia kilniais darbais, negali būti laikomas dorybingu; juk nepavadinai teisingu to, kuris nesidžiaugia teisingu elgesiu, nei kilniaširdžiu to, kuris nesidžiaugia kilniaširdiskais darbais, - taip yra ir visais kitais atvejais. O jeigu taip, tai dori veiksmai yra patys savaime malonūs: kiekvienas iš jų yra ne tik malonus, bet ir vertingas bei gražus - ir didžiausiu mastu, jeigu tik kilnus žmogus apie juos teisingai sprendžia, o, kaip sakėme, jis sprendžia teisingai. Taigi laimė yra aukščiausias, gražiausias ir maloniausias gėris; tos trys sąvokos yra viena nuo kitos neatskiriamos, kaip pasakyta Delo¹⁹ įrašė:

Kas teisingiausia - gražiausia, o būti sveikam - naudingiausia.

Bet maloniausia užvis - tai, ką tu myli, laimėt.

Mat visi šie dalykai priklauso prie aukščiausiųjų veiklos formų. Tas veiklos formos arba vieną iš jų - pačią geriausią - vadiname laime.

Vis dėlto, kaip jau sakėme, laimei reikia ir išorinių gėrybių. Mat, neturint materialinių išteklių, neįmanoma arba bent jau

¹⁹ Užrašas ant Letonės šventyklos propilėjaus Dele.

nelengva kilniai elgtis. Juk daug ką galime pasiekti tik turėdami draugų, tarsi kokių įrankių, arba turto, arba politinę galią. Kai kurių gėrybių, pavyzdžiui, aukštos kilmės, gerų vaikų, grožio, stoka aptemdo pačią laimę. Juk nebus labai laimingas bjauros išvaizdos, žemos kilmės, vienišas ir bevaikis žmogus. Dar mažiau laimės turės tas, kurio vaikai ir draugai bus blogi arba kurio geri vaikai išmirs. Todėl, kaip sakėme, laimėi reikia ir šitokių palankių aplinkybių. Užtat kai kurie žmonės sėkmę sutapatina su laime, o kiti - dorybe.

9. Čia kyla klausimas: ar laimę įgyjame mokydami, ar į ją įprasdami, ar kokiu kitu būdu lavindami? O gal laimė yra dievų dovana arba atsiranda atsitiktinai? Jeigu dievai apskritai žmonėms duoda kokių dovanų, tai, nuosekliai galvojant, ir laimė turėtų būti dievų duota, tuo labiau kad ji yra vertingiausia iš visų žmogiškų gėrybių. Bet tai priklauso kitai mūsų tyrinėjimo sričiai. Tačiau net jeigu ji nebūtų dievų siunčiama, o tik atsirastų iš dorų elgesio arba mokymosi, arba lavinimosi, vis tiek ji būtų dieviškiausia iš visų gėrybių, nes, būdama dorybės tikslas ir atpildas už dorybę, ji vis tiek būtų dieviška ir palaiminga.

Laimė yra daug kam pricinama; tam tikru būdu mokydami ir stropiai lavindami, ją gali įgyti visi, jei tik jie nebus doroviškai suluošinti. Jeigu geriau šitokiu būdu tapti laimingam, o ne atsitiktinai, tai reikia manyti, kad iš tikrųjų taip ir yra, nes dalykams, kurie susiję su prigimtimi, būdinga būti kuo tobuliausiems. Panašiai ir dėl tų dalykų, kuriuos žmogus ir kiekviena priežastis kuria sąmoningai, o ypač tu, kurie susiję su geriausiosios priežasties²⁰ veikimu. Būtų grubiausia klaida kilniausią ir gražiausią dalyką patikėti atsitiktinumui.

Mūsų laimės apibrėžimas šiek tiek paaiškina ir klausimą, ar laimė yra atsitiktinumas. Mes sakėme, kad laimė yra tam tikra sielos veikla jai būdingos dorybės prasme. Iš kitų gėrybių vienos yra laimei būtinos, o kitos savo esme yra jai tik pagalbinės priemonės ir naudingi įrankiai. Tatai sutinka su

²⁰ Geriausioji priežastis - protas arba žmogus kaip protinga būtybė.

tu, kas iš pradžių buvo pasakyta. Ten nustatėme, kad valstybės valdymo menas yra aukščiausias tikslas. Jis labiausiai rūpinasi auklėti piliečius, kad jie būtų geri ir sugebėtų kilniai elgtis.

Suprantama, kad nei jaučio, nei arklio, nei kito kurio gyvulio mes nepavadinume laimingu, nes nė vienas iš jų negali dalyvauti tokioje veikloje, kurią mes aprašėme. Dėl tos priežasties ir vaikas nėra laimingas, nes dėl jauno amžiaus jis dar negali užsiimti tokia veikla, o jeigu vaikai būna vadinami laimingais, tai tik turint viltį, kad jie tokie bus. Mat, kaip sakėme, laimei reikia ir tobulos dorybės, ir ištiso gyvenimo. Juk gyvenime įvyksta visokių pasikcitimų ir visko atsitinka: net laimingiausią žmogų senatvėje gali ištikti baisios nelaimės, kaip, pavyzdžiui, Trojos epe pasakojama apie Priamą; jo, patyrusio tokią laimę ir taip nelaimingai žuvusio, niekas nepavadinys laimingu.

10. O gal nė vieno žmogaus negalima laikyti laimingu, kol jis tebegyvena? Gal, kaip patarė Solonas, reikia "žvelgti į galą"? O jeigu su tuo sutiksime, tai argi galima sakyti, kad numiręs žmogus jau yra laimingas? Gal tai būtų nesąmonė, ypač kad mes laimę laikome tam tikra veikla? Bet jeigu mes mirusio nelaikome laimingu - ir Solonas to nenori teigti, jo mintis tokia: žmogų reikia laikyti tikrai laimingu tik tada, kai jis būna jau išsivadavęs nuo nelaimių ir nesėmių, - ir šitas požiūris mums sukelia tam tikrą neaiškumą. Juk paplitusi nuomonė, kad ir miręs patiria ir gera, ir bloga kaip gyvas, kaip antai garbė ir negarbė, vaikų, apskritai palikuonių sėkmes ir nesėkmes, tik šito nejaučia. Bet ir čia yra neaišku. Juk žmogui, kuris visą gyvenimą nugalėjęs laimingai ir gražiai numirė, iš palikuonių gali grėsti visokių nemalonių dalykų: vieni palikuonys gali būti geri ir pelnytai sėkmingai gyventi, o kiti - atvirksčiai. Be to, ir priklausomai nuo atstumo tarp atskirų kartų jų likimai gali visaip įvairuoti. Būtų tikrai keista, jei ir miręs visa tai kartu su jais išgyventų ir būtų čia laimingas čia nelaimingas. Bet, kita vertus, taip pat būtų keista, jei palikuonių likimas visiškai arba bent trumpą laiką tarpa neatsilieptų jų protėvių likimui.

Bet grįžkime prie pradžioje iškelto klausimo. Gal jo

išsprendimas padėtų išaiškinti ir šiuos neaiškumus. Jeigu reikia žvelgti į gyvenimo pabaigą ir tik tada žmogų laikyti laimingu - ne dėl to, kad jis yra laimingas, bet kad anksčiau buvo laimingas, tai argi ne keista, jei tada, kai žmogus laimingas, bus vengiama sakyti tiesą dėl tos priežasties, kad gyvųjų nenorima vadinti laimingais, nes galimi visokie laimės pasikcitimai, o laimė išivaizduojama kaip tai, kas pastovu ir labai sunkiai išjudinama, tuo tarpu žmogų dažnai ištinka visokios likimo permainos? Juk aišku, kad, žiūrėdami tu permaining, tą patį žmogų turėtume vadinti čia laimingu, čia vėl nelaimingu, - taip laimingąjį padarytume tarsi kokiu chameleonu ir statula, stovinčia ant supuvusio pjedestalo. O gal apskritai klaidinga žiūrėti likimo permainų? Juk ne nuo jų priklauso tai, kas gera ar bloga; kaip jau sakėme, žmogaus gyvenime jos yra reikalingos kaip tam tikras priedas, bet tikrajai laimei lemiamas dalykas yra dorovinis tobulėjimas, o tai, kas jam priešinga, sukelia nelaimę.

Mūsų laimės apibrėžimą patvirtina ir ką tik minėtas šio klausimo sprendimas. Juk jokie žmogaus darbai nepasižymi tokiau pastovumu kaip dorovinga veikla - toji veikla yra net patvaresnė už mokslus, o aukščiausias tos veiklos formos yra pačios patvariausios, nes laimingas žmogus jomis giliausiai ir nuolat vykdo savo gyvenimo paskirtį. Matyt, dėl tos priežasties jos niekuomet neužmiršamos. Tad laimingas žmogus visuomet jaus tą siekiamą laimės pastovumą, visą gyvenimą jis išliks toks pat laimingas. Jei ne visuomet, tai bent dažniausiai jis savo darbu ir kontempliacija realizuos dorovines vertybes, o atsitiktines laimės permainas iškęs tuo kilniausiai, prisitaikydamas prie kiekvienos iš jų, - tai bus tikrai geras žmogus, tvirtas, nepriekaištingas.

Atsitiktinių permainingų būna daug, didelių ir mažų. Aišku, kad mažosios laimės permainos - tiek geros, tiek priešingos - neišmuša gyvenimo iš vėžių. Didelės ir dažnos laimės permainos, priešingai, jeigu jos būna geros, gyvenimą padaro dar laimesnį - jos skirtos gyvenimui papuošti, o jomis pasinaudojant galima atlikti ir vertingus darbus. O jeigu įvyksta atvirksčiai, tada jos apkartina ir gadina laimę: kelia

liūdesį ir dažnai sutrukdo darbą. Bet net ir tokiais atvejais būna ryškus kilnus elgesys, jei tik žmogus ramiai išskendžia daug ir didelių smūgių - ne todėl, kad jis būtų nejautrus, bet todėl, kad yra kilnus ir didžiavasis.

Bet jeigu, kaip sakėme, pagrindinis gyvenimo požymis yra veikla, tai nė vienas laimingas žmogus negali tapti nelaimingas, nes jis niekada nedarys to, kas yra žema ir ko verta neapkęsti. Mes manome, kad tikrai geras ir protingas žmogus visas laimės permainas kilniai iškęs ir kiekvienu atveju pagal aplinkybes kiek tik imanoma kuo geriausiai jomis pasinaudos, jis pasielgs kaip geras karvedys, kuris visuomet geriausiai panaudos turimą kariuomenę pergalei pasiekti, arba kaip batsiuvis, kuris iš turimos odos sugebės pasiūti puikiausius batus, - juk taip elgiasi ir visi kiti meistrai. O jeigu taip, tai laimingasis niekuomet negalėtų tapti nelaimingas, - žinoma, jis nebūtų ir ištiesai nelaimingas, jeigu jį išiktų Priamo likimas.

Laimingas žmogus taip pat negali būti nepastovus ir lengvai pažeidžiamas permainų. Atsitiktiniai likimo smūgiai iš pastovios laimės jį nelengvai išmuš, nebent jie būtų stiprūs ir dažni. Po tokios nelaimės jis greitai negalėtų vėl tapti laimingas: jeigu iš viso taptų, tai tik po ilgų nugalėtų mečių, per kuriuos įgytų daug garbės ir sėkmės.

Tad kas galėtų kludyti pavadinti laimingu žmogumi tą, kuris, darbuodamasis pagal tobulos dorybės dėsnius ir būdamas pakankamai aprūpintas išorinėmis gėrybėmis, nugalėdamas ne kurį nors trumpą laiko tarpą, bet visą savo gyvenimą? O gal dar reikia pridurti - kuris visą gyvenimą šitaip gyvenęs ir gražiai numiręs? Juk mes atities nežinome, o laimę tariame esant galutinį tikslą ir visais atžvilgiais perdėm tobulą. O jeigu taip, tai laimingais vadinsime tuos tebegyvenančius žmones, kurie turi ir turės visus tuos dalykus, kuriuos čia paminėjome, - vadinasi, laimingais žmonėmis, kiek žmonės gali būti laimingi. Tai tiek apie šias problemas.

Spausdinama iš: Aristotelis. Rinktiniai raštai. - V.: Mintis, 1990.
Vertė Jonas Dumčius.

I. 1. Tas, kuris ketina tinkamai iširti geriausiąją santvarką, pirmiausia turi nuspręsti, koki gyvenimo būdą labiausiai verta pasirinkti, nes jei neaišku tai, neišvengiamai neaišku ir tai, kas yra geriausioji santvarka, — juk paprastai geriausiai gyvena tie, kurie yra geriausiai sutvarkę valstybės valdymą esamomis sąlygomis, jei tik neatsitinka nieko netikėto. Dėl to pirmiausia reikia susitarti, koks gyvenimas, taip sakant, visiems būtų labiausiai vertas pasirinkti, o po to — ar visai bendrijai kartu ir kiekvienam atskirai jis yra tas pats, ar ne. 2. Susitinkdami, kad ir populiariuose samprotavimuose¹ daug kas apie geriausią gyvenimo būdą pasakyta pakankamai teisingai, pasinaudokime jais ir dabar. Iš tiesų bent jau vieno suskirstymo niekas neužginčys — kad yra trys gėrybių rūšys: išorinės, kūno ir sielos, ir laimingieji turi turėti jas visas. Niekas juk nepavadins laimingu to, kas neturi nė trupučio narsumo, nuosaikumo, teisingumo, išminties, bijo praskrendančių musių, nesuilaiko nuo jokie kraštutinumo, jei tik nori pavalgyti ar išgerinti, dėl ketvirčio obolo nužudo savo geriausius draugus

ir panašiai ir supratimo atžvilgiu yra toks pat neprotin-gas ir klystantis, kaip mažas vaikas ar beprotis. 3. Tačiau nors visi sutiktų su tuo, kas čia pasakyta, vis dėlto nesutariama dėl [gėrybių] kiekio ir vertingumo. Juk manoma, kad dorybės kiek turi, tiek ir pakanka, tačiau turto, pinigų, galios, garbės ir visų kitų panašių dalykų trokštama pertekliaus be jokių ribų. Tačiau mes jiems pasakysime, kad nesunku tuo įsitikinti ir iš faktų, matant, kad ne išorinės gėrybės padeda įgyti ir išsaugoti dorybes, bet pastarosios pirmąsias, ir kad laimingai gyvena — nesvarbu, ar laimę žmonėms teikia pasitenkinimas, ar dorybė, ar abu šie dalykai — veikiau tie, kurie gausiai pasipuošę gerais papročiais ir protu, tačiau saikingai turi išorinių gėrybių, o ne tie, kurie pastarųjų turi daugiau negu reikia, tačiau stokoja pirmųjų. 4. Tai labai akivaizdu ir tiriantiems samprotavimo būdu. Juk išorinės gėrybės, kaip tam tikra priemonė, turi ribą (mat viskas yra naudinga tam tikram [tikslui]), ir jų perteklius neišvengiamai kenkia arba bent neduoda jokios naudos jų savininkams; tuo tarpu bet kuri iš sielos gėrybių yra tuo naudingesnė, kuo didesnis yra jos perteklius, jeigu ir pastarosios derėtų priskirti ne vien kilnumą, bet ir naudingumą. Apskritai, aišku, mes sutiksime, kad geriausia kiekvieno dalyko būklė pranašumo atžvilgiu nutolusi nuo kito [dalyko geriausios būklės] proporcingai atstumui, kuriuo nutolę vienas nuo kito patys tie dalykai, apie kurių būkles kalbame. Taigi, jei tik siela tiek apskritai, tiek mums patiems yra labiau gerbtina ir už nuosavybę, ir už kūną, tai neišvengiamai ir šių dalykų geriausių būklių santykis bus tas pats. Be to, bū-

tent sielos labai šie dalykai iš prigimties yra verti pasirinkti, ir visi išmintingi žmonės turi pasirinkti juos [sielos labui], o ne sielą jų labui. 5. Taigi sakykime, kad kiekvienam tenka tiek pat laimės, kiek dorybės bei supratingumo ir šias savybes atitinkancio elgesio, pasitelkiami kaip liudytoją dievą, kuris yra laimingas ir kupinas palaimos, tačiau ne dėl kokios nors išorinės gėrybės, o dėl savęs paties ir dėl to, koks jis yra iš prigimties. Dėl to sėkmė ir laimė neišvengiamai yra skirtingi dalykai, nes tų gėrybių, kurios yra išorinės sielos atžvilgiu, priežastis yra savaimingumas ir atsitiktinumas, tačiau niekas nėra teisingas ar nuosaikus atsitiktinai ar dėl atsitiktinumo. Su pastaruoju susijęs ir tų pačių įrodymų reikalauja [teiginys], kad geriausioji valstybė yra laiminga ir gerai gyvuoja. Tačiau neįmanoma gerai gyvuoti nedarant gerų darbų, o joks geras darbas, nei žmogaus, nei valstybės, neįmanomas be dorybės ir supratingumo; be to, valstybės narsumas, teisingumas ir supratingumas turi tą pačią galią ir pavidalą, kaip ir kiekvieno žmogaus, kuris dėl jų yra vadinamas teisingu, supratingu ir nuosaikiu.

6. Tai, kas čia pasakyta, tebūnie mūsų samprotavimo išanga, nes neįmanoma nei susilaikyti šių dalykų nepalietus, nei pateikti visus su jais susijusius samprotavimus — tai kitų studijų užduotis. Kol kas pagrindas tebūnie tai, kad geriausias gyvenimo būdas tiek kiekvienam atskirai, tiek visai valstybei yra tas, kuris susijęs su dorybe, o jai suteikta tiek [galios], kad būtų galima dalyvauti dorybė atitinkanciose darbuose. Su tais, kurie abejoja, šiame samprotavime nesileisime į kalbas, tačiau

1324a

išsiaiškinsime vėliau, jeigu pasirodys, kad kas nors liko neįtikintas to, kas pasakyta.

II. 1. Bbelieka tik nutarti, ar reikia tvirtinti, kad kiekvieno atskiro žmogaus ir valstybės laimė yra ta pati, ar ne ta pati. Tačiau aišku ir tai; juk visi sutiks, kad ji yra ta pati, nes tie, kurie mano, kad atskiro žmogaus gerą gyvenimą nulemia turtas, ir visą valstybę sutiks esant laiminga, jeigu ji turtinga; tie, kurie labiausiai gerbia tirionišką gyvenimo būdą, pasakys, kad ir valstybė laimingiausia yra ta, kuri valdo daugiausiai žmonių; o jei kas nors atskirą žmogų laiko laimingu dėl dorybės, tai ir valstybę laimingesne pavadins tą, kuri dorybingesnė. 2. Tačiau čia jau reikia išsiaiškinti du dalykus; pirmasis — kuris gyvenimo būdas labiau vertas pasirinkti: ar būti piliečių bendrijos nariu ir dalyvauti valstybės reikaluose, ar geriau gyventi kaip svetimšaliui ir atsiskyrus nuo piliečių bendrijos; antrasis — kokia santvarka ir koks valstybės pobūdis laikytini geriausiais, nesvarbu, ar visi pasirinktų dalyvavimą valstybės reikaluose, ar tik dauguma, o kai kurie — ne. Kadangi šis [klausimas] yra politinių apmąstymų ir teorijos užduotis, o ne tas, ką pasirinktų atskiras žmogus, ir kadangi mes dabar nusprendėme apsiriboti šiuo tyrimu, tai pirmasis [klausimas] mums yra šalutinis, o šio tyrimo užduotis — pastarasis.

3. Taigi akivaizdu, jog geriausioje santvarkoje privalo būti tokia tvarka, kad kiekvienas galėtų geriausiai elgtis ir laimingai gyventi; vis dėlto ir kai kas iš pritariančiųjų tam, kad labiausiai vertas pasirinkti gyvenimo būdas yra tas, kuris susijęs su dorybe, abejoja, ar reikia pasirinkti pilietinį bei veiklų gyvenimo būdą, ar verčiau

nustatyti veiklos tikslą ir paskirti, o kitas — surasti veiksmus tikslui pasiekti (šie dalykai gali derintis tarpusavyje ir nesiderinti; mat kai kada tikslas būna nustatytas geras, tačiau veiksmams, kuriais jo siekiama, yra klaidingi, o kai kada pakeliui į tikslą viskas sekasi, tačiau pats užsibrėžtas tikslas būna niekingas; kai kada klystama ir dėl vieno, ir dėl kito, kaip, pavyzdžiui, gydymo mene: kai kada gydytojai negali teisingai nuspręsti, koks kūnas laikytinas sveiku, ir nesugeba rasti priemonių numatyti būklei pasiekti; tuo tarpu menuose ir moksluose būtina gerai žinoti abu šiuos dalykus — ir tikslą, ir priemones jam pasiekti). 2. Taigi akivaizdu, kad visi siekia gero gyvenimo ir laimės, tačiau vieni turi galimybę tai pasiekti, o kiti dėl tam tikrų aplinkybių arba prigimties — ne (nes geram gyvenimui reikia tam tikrų išeklių, esantiems geresnėje padėtyje — mažiau, blogesnėje — daugiau); dar kiti, nors ir turėdami galimybę, siekia laimės neteisingu būdu. Kadangi mūsų užduotis yra pažinti geriausiąją santvarką, ir ji yra ta, kuriai esant valstybė geriausiai tvarkoma, o geriausiai būtų tvarkoma ta valstybė, kuriai labiausiai pavyktų pasiekti laimę, tai akivaizdu, kad būtina išsiaiškinti, kas yra laimė. 3. Mes teigiame (ir esame apibrėžę tai *Etikoje*³¹), jei tik tie samprotavimai čia gali būti naudingi), kad laimė yra veikla tobulai taikant dorybę, be to, ne santykiškai, bet absoliučiai. Sakydamas „santykiškai“, turiu galvoje būtinybę, o sakydamas „absoliučiai“ — kilnumą; pavyzdžiui, reikaluose, susijusiuose su teisingumu, teisėtos nuobaudos ir bausmės kyla iš dorybės, tačiau yra nulemtos būtinybės, ir kilnumas joms būdingas tik iš būtinybės (juk labiau

norėtume, kad niekam — nei žmogui, nei valstybei — tokių dalykų visai neprireiktų), o veiksmams, kuriais siekiama garbės ir klestėjimo, yra kilniausi absoliučiai. Juk vienas dalykas yra tam tikro blogio sunaikinimas ir vienas priešingas — pastarieji veiksmams, kurie yra tam tikrų gėrybių įgyvendinimas bei kūrimas. 4. Doras žmogus gali kilniai pasinaudoti ir skurdu, ir liga, ir kitomis nelaimėmis, tačiau palaimą teikia priešingi dalykai (juk ir tai apibrėžta *Etikos*³² samprotavimuose, kad doras yra tas, kuriam dėl jo dorybės gera tai, kas yra absoliučiai gera, ir akivaizdu, kad ir veiksmus reikia laikyti absoliučiai dorais ir kilniais tuo pačiu pagrindu); tai ir vertėja žmonės manyti, kad laimė priklausanči nuo išorinių gėrybių; tai tas pat, kaip manyti, kad nepriekaištingo ir malonaus skambinimo priežastis veikia lygiai, o ne [atlikėjo] menas. Taigi vieni iš minėtųjų dalykų turėtų jau egzistuoti, o kitus turėtų parūpinti įstatymų leidėjas. 5. Dėl to mes linkėtume, kad valstybės sandara turėtų tai, kas priklauso nuo likimo (nes pripažįstame jį esant išorinių gėrybių šeiminką), bet kad valstybė būtų dora, tai jau nebe likimo, o žinojimo ir pasirinkimo reikalus. Tačiau valstybė yra dora, jeigu valdyme dalyvaujantys piliečiai yra dori, o pas mus valdyme dalyvauja visi piliečiai. Tad reikia išsiaiškinti, kaip žmogus tampa dora. Juk net jei ir imanoma, kad visi kartu būtų dori, o kiekvienas pilietis atskirai — ne, labiau pageidautinas būtų pastarasis atvejis — juk iš „kiekvienas atskirai“ išplaukia ir „visi“. 6. Betgi gerai ir dorais tampama dėl trijų dalykų. Tie trys dalykai — tai prigimtis, įpročiai ir mąstymas. Visų pirma būtina žmogaus prigimtis, o ne

1332b kokio nors kito gyvūno, ir tam tikras kūnas bei siela. Tačiau iš kai kurių prigimtinių [savybių] nėra jokios naujos, nes įpročiai jas pakeičia; mat kai kurios [savybės] iš prigimties esti dvilypės ir įpročių gali būti nukreipiamos bloga arba gera linkme. 7. Kiti gyvūnai gyvena daugiausia pagal prigimtį, kai kurie maži³³ — dar ir pagal įpročius, o žmogus vadovaujasi dar ir mąstymu, nes jam vieninteliui būdingas mąstymas. Taigi šie [trys pradai] turi tarpusavyje sutarti. Juk vadovaudamiesi mąstymu žmonės daugeliu atvejų elgiasi priešingai savo įpročiams ir prigimčiai, jeigu įtikinami, kad taip geriau.

Kokia turėtų būti prigimtis tu, kurie būtų paklusnūs įstatymų leidėjui, jau esame apibrėžę anksčiau; visa kita — tai jau auklėjimo dalykas: kai ko išmokstama pratinantis, kai ko — klausantis.

XIII. 1. Kadangi kiekviena pilietinė bendrija susideda iš valdančiųjų ir valdimųjų, reikia iširti, ar valdantieji ir valdiniai turi keistis vietomis, ar būti tie patys iki gyvos galvos; juk akivaizdu, kad ir jų auklėjimas turės atitekti šį suskirstymą. Jeigu vieni skirtusi nuo kitų taip, kaip, mūsų manymu, dievai ir herojai skiriasi nuo žmonių, visų pirma smarkiai pranokdami juos kūnu, taip pat siela, ir valdančiųjų pranašumas prieš valdinius būtų neabejotinas ir akivaizdus, tai būtų aišku, kad geriau kartą pradėjus vieniems valdyti, o kitiems būti valdomiems iki gyvos galvos. 2. Tačiau kadangi nelengva tai pasiekti ir nėra taip, kaip Indijoje, kur, Skilakso³⁴ teigimu, karaliai šitaip pranoksta savo valdinius, tai akivaizdu, kad dėl daugelio priežasčių būtina visiems lygiai dalyvauti valdyme ir būti valdomiems pakaitomis. Juk lygybė yra

tokia pati panašių asmenų [padėtis], ir santvarkai, kurios sandara prieštarauja teisingumui, sunku išsilaikyti, nes tada su valdiniais susivienija visi trokštantys perver-smo, kiek tik jų yra šalyje; o kad valdančiojo sluoksnio narių būtų tiek, jog jie taptų stipresni už visus pastaruosius, yra neįmanomas dalykas. 3. Tačiau neabejotina, kad valdantieji vis dėlto turi skirtis nuo valdinių. Kaip tai bus įgyvendinta ir kaip jie dalyvaus [valdyme], tuo turi pasirūpinti įstatymų leidėjas. Tai jau anksčiau buvo minėta. Mat pati prigimtis nustatė skirtumą, padarydama taip, kad tai, kas yra vienos rūšies, turi jaunesnę dalį ir vyresnę dalį, iš kurių pirmajai dera būti valdomai, o antrajai — valdyti. Niekas nespiktina valdomas tam tikrame amžiuje ir nemanoma esąs pranašesnis, ypač žinodamas, kad pats gaus šią privilegiją sulaukęs tinkamo amžiaus.

4. Taigi tam tikra prasme galima teigti, kad valdyti ir būti valdomi turi tie patys, o kita vertus — kad ne tie 1333a patys. Vadinas, ir jų auklėjimas turi būti tarsi tas pats, o tarsi ir ne tas pats. Sakoma, kad tas, kuris norėtų at-eityje gerai valdyti, pirmiausia pats turi patirti valdymą. (Valdžia, kaip minėta pirmuosiuose svarstymuose, tar-nauja valdančiojo labui arba valdinio labui. Pirmąją iš jų vadiname despotiška, o antrąją — laisvųjų valdymu. <...>³⁵ 5. Kai kurie paliepiamai skiriasi ne tuo, kas jais lie-piama, o tuo, dėl ko liepiama. Todėl laisviems jaunuo-liams yra visai kilnu atlikti daugelį darbų, kurie iš pa-žiūros dera tik tarnams, nes kilnumo požūriū veiksmi skiriasi ne tiek patys savaime, kiek savo tikslais ir tuo, dėl ko jie atliekami.) Kadangi teigiame, kad piliečio ir valdančiojo dorybė yra ta pati, kaip ir geriausio žmo-

„Metafizika“ laikoma svarbiausiu Aristotelio veikalu, nors Androniko Rodiečio (Ἀνδρόνικος, I a. pr. Kr.) sudarytame Aristotelio raštų sąvade „Corpus Aristotelicum“ jis eina po veikalų gantos klausimais, t. y. po „Fizikos“. Iš čia ir pavadinimas „Metafizika“ (gr. τὰ μετὰ τὰ φυσικά — tai, kas po fizikos). Veikalas susideda iš keturiolikos atskirų savarankiškų darbų (knygų, pavadintų graikų abėcėlės raidėmis nuo A iki N), kuriuos vienija būties problematika. Jie buvo parašyti įvairių metu, todėl veikalas stokoja vientisumo ir jungiamo. Jame daug neiškių vietų, pasikartojimų. Tai daro šį veikalą viena iš sunkiausiai suprantamų Aristotelio darbų.

Antologijoje spausdinama keletas fragmentų iš įvairių „Metafizikos“ knygų, kur kalbama apie menines kūrybos prigimtį, ir grožį.

PIRMA KNYGA

Pirmas skyrius

981 a <...> Patyrimas atrodo labai panašus į mokslą ir meną, tačiau žmonės mokslą ir meną įgyja kaip tik per patyrimą. Patyrimas sukūrė meną, kaip sako Polas¹, ir teisingai sako, o nepatyrimas

¹ Polas Akragantietis (Πολύβιος, IV a. pr. Kr.) — filosofas sofistai, Gorgijo mokėtinys.

atsitiktinumą. Menas atsiranda tuomet, kai iš daugelio patyrimo sukeltų minčių susikuria vienas bendras požiūris į panašius dalykus. Žinoti, kad Kalijui, sergančiam tam tikra liga, padeda kaip tik šis vaistas (kaip ir Sokratui, ir kiekvienam iš daugelio žmonių) — tai patyrimas. Bet žinoti, kad šis vaistas padeda visiems vienodo sudėjimo ligoniams, sergantiems ta pačia liga (pavyzdžiui, flegmona, tulžies pūslės uždegimu ar karščiuojantiems), — tai menas.

Kalbant apie veiklą, tai tarp patyrimo ir meno nėra jokio skirtumo, net matome, kad turintys didelį patyrimą žmonės pasiekia daugiau nei tie, kurių žinios neparemtos praktika. Taip yra todėl, kad patyrimas yra pažinimas to, kas atskira, o menas — pažinimas to, kas bendra. Visi darbai ir visa veikla yra susijusi su konkrečiais atskirais daiktais, nes gydytojai juk negydo abstraktaus žmogaus (nebent kaip nors atsitiktinai), o gydo Kaliją arba Sokratą, arba kokį nors konkretų, turintį vardą individą, kuris, beje, ir yra žmogus. O jei kieno nors žinios bus neparemtos patyrimu, tai tas žmogus gerai žinos tik tai, kas bendra, o visumoje esančių konkrečių dalykų nepažins ir dažnai klys gydydamas, nes gydyti reikia atskirus konkrečius individus. Tačiau mes manome, kad žinios bei nuovoka labiau priklauso nuo meno, nei nuo patyrimo, o menininkai išmintingesni už turinčius patirtį žmones, nes visų žmonių išmintis labai priklauso nuo žinių. Taip yra todėl, kad pirmieji žino reikšminių priežastį, o antrieji — ne. Mat turintieji patyrimą žmonės žino „kad“ [kas nors yra], bet nežino „kodėl“. Del to mes kiekvieno darbo vadovus gerbiame labiau nei amatininkus, ir manome, kad 981 jie išmintingesni už juos, nes žino to, kas yra daroma, priežastį. O amatininkai dirba kaip kokie negyvi daiktai, nesuvokdami, ką jie dirba (taip, pavyzdžiui, dega ugnis). Negyvi daiktai funkcionuoja pagal savo prigimtį, o amatininkai dirba pagal įprotį. Taigi darbo vadovai yra išmintingesni už amatininkus ne dėl to, kad jie sugeba veikti, o todėl, kad jie turi žinių ir žino priežastį. Apskritai išmančio žmogaus požymis — sugebėjimas mokytis, todėl mes manome, kad menas labiau siekinas su mokslu, nei su patyrimu, nes menininkai yra mokytis, o turintys patyrimą žmonės — ne.

Be to, nė vieno iš pojučių mes nelaikome išmintimi. Nors pojučiai teikia svarbiausias žinias apie atskirus, konkrečius daktus

tačiau niekam jie nenurodo „kodėl“, pavyzdžiui, nenurodo, kodėl ugnis karšta, o nurodo tik, kad ji karšta.

Todėl natūralu, kad žmonės žavisi tuo, kuris pirmasis, be įpras-
tų bendrų pojūčių, išrado kokį nors meną. Žavisi juo žmonės ne tik
dėl to, kad šis išradimas teikia kokią nors naudą, bet ir juo pačiu
kaip išmintingu ir išsiskiriančiu iš kitų žmogumi. Išrandant dau-
giau menų, iš kurių vieni skirti būtiniems dalykams, o kiti —
laisvalaikui, šių menų išradėjai visada laikomi išmintingais
už pirmuosius, nes jie pritaikė savo žinias ne pelnui gauti. <...>

SEPTINTA KNYGA

Šeštas skyrius

1032 a

<...> Iš tikrųjų ne tik daiktas ir jo būties esmė yra vienas ir tas pats, bet abu jie ir apibūdinami vienodai, kaip paaiškėja iš to, kas anksčiau pasakyta. Juk neatsitiktinai atskiras daiktas ir jo būties esmė sudaro vienovę. Jei jie nebūtų vienovė, tai ir galo nebūtų — viena vertus, egzistuoti atskiros būties esmė, o kita vertus, — pats daiktas. Tad abiem jiems bus tas pats įrodymas.

Taigi aišku, kad kiekvieno pirminio ir savaime egzistuojančio daikto būties esmė ir pats daiktas sudaro tą pačią vienovę. Aišku, kad sofistinis šio teiginio paneigimas atmetamas tokiu pat būdu, kaip ir klausimas, ar Sokratas ir Sokrato būties esmė yra vienas ir tas pats. Visai nesvarbu, kuo pagrįstas klausimas ir kuo remian-
tis bus sėkmingai i jį atsakyta. Taigi pasakyta, kokia prasme at-
skiro daikto būties esmė sutampa su tuo pačiu daiktu ir kokia prasme — nesutampa.

Iš egzistuojančių daiktų vieni atsiranda natūraliai, kiti — per meną, treči — spontaniškai. Ir visa, kas atsiranda, atsiranda dėl

kažko, iš kažko ir tampa kažkuo². Sakydamas „kažkuo“, aš galvoju apie atskirus būties esmės požymius — daikto ypatumus, dydį, kokybę, vietą.

Natūraliai atsiranda tie daiktai, kurie atsiranda iš prigimties. Tai, iš ko daiktas atsiranda, mes vadiname materija. Tai, dėl ko daiktas atsiranda, yra tam tikra iš prigimties egzistuojanti esybė. O tai, kuo daiktas tampa — žmogumi, augalu ar kokiu nors pana-
šiu dalyku, mes paprastai vadiname daikto esme. Visa, kas tik atsiranda — tiek natūraliai, tiek ir per meną, — turi materiją. Kiekvienas iš atsirandančių daiktų gali būti, gali ir nebūti. Šis sugebėjimas būti ir nebūti ir yra kiekvieno daikto materija. Ap-
skritai prigimtis — tai ir tai, iš ko daiktai atsiranda, ir kokiu pagrindu jie atsiranda³, nes visa, kas atsiranda, pavyzdžiui, auga-
las ar gyvūnas, turi prigimtį. Tai, dėl ko daiktai atsiranda, yra vadinamoji „suteikianti forma“ prigimtis, iš išorės panaši į atsi-
randantį daiktą. Ji yra ta pati, tik kito būvio — juk žmogus gimdo žmogų.

Šitaip atsiranda tai, kas atsiranda natūraliai. O kas atsiranda kitaip, vadinama kūriniais. Visus kūnius sukuria arba menas, arba gabumai, arba mąstymas. O kai kurie iš kūinių gimsta visai atsitiktinai, susiklosčius aplinkybėms, kaip natūraliai atsirandan-
tys dalykai. Juk ir iš jų tie patys dalykai atsiranda ir iš sėklos, ir be sėklos⁴. Šiuos dalykus reikia panagrinėti vėliau. O iš meno atsi-
randa tie daiktai, kurių forma egzistuoja menininko sieloje (forma 1032 b
aš vadinu kiekvieno daikto būties esmę ir jo pirminę materiją).
Mat ir priešybės tam tikra prasme turi tą pačią formą, nes netek-
ties esmė — priešinga jai esmė, pavyzdžiui, sveikata — ligai, ne-
sant sveikatos, išryškėja liga. O sveikata priklauso nuo sielos bei
žinių suvokimo. Ligonio sveikata atstatoma, esant šitokiai mąsty-
mo sekai: kadangi sveikata yra tokios ir tokios savybės, tai norint
būti sveikam reikia turėti šias savybes, pavyzdžiui, kūno dalių to-
lygumą, o jei šitai, tai ir šilumą. Šitokiu būdu gydytojas mąsto

² Kalbama apie veikiančią ir materialiąją priežastis.

³ Turima galvoje daiktų forma.

⁴ Kalbama apie savitinią gyvų būtybių atstadiną ir pavaišiojus žemės, purvo ir pan.

toliau, kol gal'į gale priena prie to, ką jis pats gali padaryti. Po to prasidėjęs veiksmas, kurio tikslas — sveikata, vadinamas kūryba.
<...>

TRYLIKTA KNYGA

Trečias skyrius

1078 a Geris ir grožis nėra vienas ir tas pats (mat pirmajam būdinga nuolatinė veikla, o antrajam — nejudrumas), tačiau klysta tie, kurie teigia, kad matematikos mokslai nieko nesako apie gerį ir grožį. Mat šie mokslai ir kalba apie gerį ir grožį, ir ypač juos atskleidžia, o jei jų nepavadina vardu, vien išryškindami gerio bei grožio veikinimą bei ryšius, tai nereiškia, kad nieko apie juos nesako. Juk 1078 b svarbiausios grožio formos — darna, simetrija, apibrėžtumas, kurios labiausiai ir išryškina matematikos mokslai. Ir kadangi kaip tik šie bruožai (aš kalbu apie darną bei apibrėžtumą) yra daugelio dalykų priežastis, tai aišku, kad matematikos mokslai gali tam tikru būdu kalbėti apie grožį kaip priežastį. Detaliau apie šiuos dalykus pakalbesime kitur.

Versta iš: *Aristoteles. Metaphysica.* — Lipsia, 1906. — P. 2 — 4, 142—144, 273—274. Iš senosios graikų kalbos vertė *Audronė Kudulytė-Kairienė*

POLITIKA

Aristotelio kūrybos tyrinėtojai mano, kad „Politika“ („Πολιτικά“) sudaryta iš savarankiškų tvairių metu Likėjo mokiniams skaitytų paskaitų kursų, kurie vėliau būdavo nuolat papildomi. Musų laikais pasiekusių „Politikos“ dalių struktūra ir forma susklostė tik paskutiniuoju Aristotelio kūrybos laikotarpiu. Nesunku pastebėti ir šio veikalo neužbaigtumą: jame yra nemaža užuominų apie ketinimus vėliau išplėtoti vieną ar kitą temą, kurie nebuvo realizuoti. Įvairūs leidėjai, siekdami temų dėstymo nuoseklumo, keisdavo „Politikos“ dalių išdėstymo tvarką.

Helenizmo laikotarpiu „Politika“ dar nebuvo žinoma, nes ji kartu su kitais Aristotelio rankraščiais buvo išvežta į Skepsį (Mažoji Azija). Tik I a. pr. Kr. ji buvo vėl atgabenta į Atenas, vėliau — į Roma. Čia ji ir buvo perrašyta Androniko Rodiečio.

„Politika“ susideda iš aštuonių nevienodos apimties knygų, pavadinimų graikų abėcėlės raidėmis. Šalia politinių klausimų, jose aptariamas ir piliečių meninis auklėjimas idealios santuokos valstybėje. Beveik vien šiai problemai skirta paskutinioji „Politikos“ knyga, kuri nežymiai sutrumpinta ir spausdinama šioje antologijoje.

AŠTUNTA KNYGA

I. 1. Niekas negalėtų nesutikti su tuo, kad įstatymų leidėjui reikia ypąc rūpintis jaunimo lavinimu, nes valstybėse, kur šito ne-

ra, daroma žala valstybinei santvarkai; Lavinanti reikia atsižvelgti į kiekvienos valstybės santvarką, nes kiekvienai santvarkai būdingi bruožai paprastai ir palaiko tą santvarką ir iš pradžių padeda ją įvesti; pavyzdžiui, demokratijos savybės įveda ir padeda palaikyti demokratiją, oligarchijos savybės — oligarchiją. Geriausi bruožai visada nulemia ir geresnę valstybinę santvarką. 2. Be to, pritaikant visokius sugebėjimus ir menus tam tikrai veiklai, kai kuriuos dalykus reikia iš anksto išmokyti ir iš anksto prie jų priprasti. Aiškiau, kad šito būtinai reikia ir dirbant su dorybe susijusius darbus. Kadangi visa valstybė turi vieną tikslą, akivaizdu, kad visiems reikia ir vienos lavinimo sistemos. Rūpintis šiuo lavinimu reikia bendrai, o ne pavieniui, kaip kad dabar kiekvienas atskirai rūpinasi savo vaikais ir atskirai moko juos to, kas šauna į galvą. Reikia bendrai rūpintis tuo, kas bendra. Kartu nereikia manyti, kad bet kuris pilietis priklauso pačiam sau. Visi piliečiai priklauso valstybei, ir kiekvienas iš jų yra valstybės dalelė. Rūpinimasis atskira dalele nulemia ir siekimą rūpintis visuma. 3. Šiuo atžvilgiu galima pagirti lakėdaimonėčius, nes jie labai rūpinasi vaikais ir daro tai bendrai. Taigi aišku, kad reikia priimti įstatymą dėl lavinimo ir padaryti lavinimą bendrą. Nereikia apėti klausimo, kas yra lavinimas ir kaip reikia lavinti. Mat dabar ginčijamasi dėl dėstomų dalykų. Ne visi vienodai supranta, ko jaunuoliams reikia mokytis, stiekiant tiek dorybės, tiek ir kuo geresnio gyvenimo. Neaišku, ar labiau tinka ugdyti mąstymą, ar dvasines savybes. 4. Dėl dabartinio lavinimo painiavos ir tyrinėti jį painu; niekaip neišaiškėja, ar reikia siekti — ar to, kas teikia gyvenime naudą, ar to, kas ugdo dorybę, ar to, kas praplečia pažinimo akiratį, nes visos šios kryptys turi savo šalininkų. Nėra sutarimo ir dėl to, kas ugdo dorybę, nes anaipol ne visi vertina tą pačią dorybę, todėl, savaimė aišku, jie turi skirtingas nuomones apie dorybės ugdymą.

II. 1. Visiškai akivaizdu, kad iš naudingų dalykų reikia mokytis tik būtinų, o ne visų dalykų. Kadangi darbai suskirstyti į laisvųjų ir nelaisvųjų žmonių darbus, aišku, kad reikia imtis tik tokių naujininkų darbų, kurie nepavers dirbančio žmogaus amatininku. Amatininku reikia laikyti tokį darbą, verslą ir mokslą, kuris daro

laisvųjų žmonių kūną arba sielą, arba protą netinkamus pritaikyti su dorybe susijusioje veikloje ir darbuose. Todėl verslus, alinančius kūną, bei darbus, dirbamus už atlyginimą, mes vadiname amatininkiškais, nes jie užvaldo žmogaus mintis ir daro jas nekilnias. 2. Kai kurių dalykų, priklausančių laisviesiems mokslams, laisvas žmogus gali mokytis iki tam tikros ribos. Pernelyg stropus ir uolus mokymasis daro jau mirtą žalą.

Labai skiriasi ir tikslai, dėl kurių kas nors yra daroma ar mokomasi. Kas daroma sau pačiam arba draugams, arba dėl dorybės — verta laisvojo žmogaus, o darantis: tą patį dėl kitų dažnai gali pasirodyti besielgiąs kaip samdinyš ar vergas. Dabar paplitę mokslo, kaip jau anksčiau sakėta, tarnauja ir viešam, ir kitam tikslui. 3. Paprastai mokomasi keturių dalykų: rašybos, gimnastikos, muzikos, o kartais ir ketvirtąjo — piešimo. Rašybos ir piešimo, mokomasi dėl to, kad tai naudingi ir plačiai gyvenime pritaikomi dalykai; gimnastikos dėl to, kad ji ugdo vyriškumą. Galima jau būtų suabejoti dėl muzikos, nes dabar dauguma ja domisi tik dėl malonumo, tačiau iš pat pradžių muzika buvo įtraukta tarp mokymosi dalykų dėl to, kad pati prigimtis, kaip ne kartą pažymėta, siekia ne tik tinkamai dirbuotis, bet ir sugebėti gražiai poilsiauti. O ji — mes dar kartą tai sakome — yra visa ko pagrindas. 4. Jei būtini abu — tiek darbas, tiek ir laisvalaikis, — tai verčiau reikia rinktis laisvalaikį, o ne darbą. Galų gale reikia rasti kuo užsiimti leidžiantis laisvalaikį. Aišku, kad ne pramogomis, nes tuomet pramogos neišvengiamai taptų mūsų gyvenimo tikslu. Jei šitai negalima, tai reikia labiau pasitelkti pramogas darbo metu (mat dirbančiajam reikia pailsėti, o pramogos ir skirtos poilsiui; o darbas yra susijęs su nuovargiu bei įtampa). Todėl pramogauti reikia tik tam tikru tinkamu laiku, pramogas taikant lyg vaistus. Juk judėjimas pramogų metu teikia sielai atokvėpi, o dėl malonumo jis — poilsis. 5. Pats laisvalaikis, atrodo, apima ir malonumą, ir laimę, ir laimingą gyvenimą. Ir visa tai patiria ne dirbantys, o laisvai laiką leidžiantys žmonės. Juk dirbantysis dirbuojasi dėl ko nors tarsį dėl dar nepasiekto tikslo, o tikslas ir yra laimė, kurią visi sieja ne su liūdesiu, o su malonumu. Tačiau ne visi vienodai vertina šį malonumą; kiekvienas žmogus vertina pagal save priklausomai nuo būdo — ge-

riausias žmogus labiausiai vertina geriausią malonumą, kylanti iš to, kas kilniausia. Todėl aišku, kad norint sugebėti leisti laisvalaikį, reikia kai ko išmokyti ir lavintis. Tiek šis lavinimasis, tiek mokymasis yra patys sau tikslai. O mokymasis, reikalingas darbui, turi kitus tikslus.

6. Todėl mūsų profėviai ir priskyrė muziką prie lavinimo dalykų ne kaip būtiną (nes nieko tokio joje nėra) ir ne kaip naudingą discipliną (kokia yra raštas, reikalingas tvarkyti ir pinigines pajamas, ir namų ūkį, ir mokymą, ir daugelį valstybinių reikalų). Atrodo, kad ir piešimas yra naudingas tam, kad geriau įvertintume menininkų kūrinį; taip pat ir gimnastika, nes ji stiprina sveikatą bei ugdo narsumą (mes suvokiame, kad muzika nesuteikia nė vieno iš šių dalykų). Todėl lieka tik manyti, kad ji padeda leisti laisvalaikį. Atrodo, kad dėl to ją ir priskyrė lavinimo dalykamų. Muzika priskiriama dalykamams, kurie būdingi laisvųjų žmonių gyvenimui. Todėl Homeras ir sako:

Betgi ji viena pakviesti reikėtų į gausiąją puotą¹,

o po to kalba apie tai, jog yra žmonių, „kurie kviečiasi dainių“, kad „jis pralinksmintų visus“².

Kitoje vietoje Odisejas sako, kad geriausiai laikas leidžiamas tuomet, kai besilinksmindami

Rūmuose vienas prie kito sėdėdami klausosi dainiaus
Puotos dalyviai³.

III. 1. Taigi akivaizdu, kad esama ir tokių lavinimo dalykų, kurių reikia išmokyti sūnus ne dėl to, kad jie naudingi ar būtini, o kad jie verti laisvojo žmogaus ir patys savaime yra gražūs. Ar jų yra vienas, ar daugiau, ir kas jie per vieni, ir kaip jų turi būti mokomasi — apie tai reikės pakalbėti vėliau. Dabar mums iš anks-

¹ Tokios eilutės, kokią ją pateikta Aristotelis, mums pastebėjusiam Homero poemų tekste nėra.

² *Homeras*. Odiseja, XVII. 385. Tačiau Aristotelio pateikta citata ne visiskai atitinka konominį tekstą.

³ *Homeras*. Odiseja, IX. 7.

to reikia pasakyti, kad turime iš senovės likusių liudijimų apie paplitusius lavinimo dalykus. Tai aiškiai parodo muzikos pavyzdys. Be to, vaikus reikia mokyti kokio nors naudingo dalyko (pa-vydzdžiu, rašybos) ne tik dėl naudos, bet ir dėl to, kad šios disciplinos padeda įgyti daugybę kitų žinių. 2. Panašiai yra ir piešimo atveju — žmonės jo mokosi ne tam, kad nesuklystų išgydami sau prekes ar kad nebūtų apgauti pirkdami ir parduodami rakandus, o labiau dėl to, kad piešimas išmoko pastebėti kūno grožį. Kilniadvasiams ir laisviesiems žmonėms kuo mažiausiai pritinka visur ieškoti naudos.

Akivaizdu, kad mokant pirmiau reikia ugdyti igūdžius nei protą ir kad pirmiau reikia lavinti kūną nei mąstymą. Dėl to aišku, kad berniukus reikia atiduoti gimnastikos ir imtynių mokytojams. Pirmieji suteiks tinkamas savybes kūnui, o antrieji — judesiams.

IV. 3. Kai kuriuos su muzika susijusius klausimus svarstėme 1339 a jau ir anksčiau, bet ir dabar dera vėl imtis šios temos ir ją toliau nagrinėti, kad šiais mūsų samprotavimais lyg atspirties tašku galėtų remtis tas, kuris tik panorės kalbėti apie muziką.

Nėra lengva nustatyti, nei kokią poveikį daro muzika, nei dėl ko ja reikia užsimti — gal dėl pramogos ir poilsio, kaip miegant ir girtaujant (mat miegas ir girtavimas patys savaime nėra geri dalykai, tačiau malonūs ir, kaip sako Euripidas, „rūpesčius į šalį veikia“⁴, dėl to kai kurie žmonės prilygina muziką miegui bei girtavimui ir vienodai užsima visais šiais trimis dalykais, prie jų pridėdami dar ir šokių). 4. O gal vėčiau manyti, kad muzika šiek tiek kreipia žmogų į dorovę, nes pajėgia tinkamai paveikti jo charakterį (panašiai kaip gimnastika tinkamai lavina kūną), įpratindama mus sugebėti teisingai džiaugtis? Gal muzika šiek tiek lemia gyvenimo būdą ir mąstymą? Tai trečiasis keltinas klausimas.

Visiškai aišku, kad jaunuolius reikia lavinti ne dėl pramogos (juk mokydamiesi jie nepramogauja, nes mokymasis yra susijęs su kančia). Tačiau vaikams ir tiems, kurie yra panašaus amžiaus, nepritinka leisti laiką pramogaujant (nes tai, kas dar nesubrendę,

nesiderina su galutiniu tikslu). 5. Galėtų pasirodyti, kad tai, ką vaikai mokosi rimtai, jiems užaugus ir subrendus taps pramoga. Tačiau jei taip, tai kam tuomet reikėtų vaikams mokytis muzikos, o ne mėgautis ir suvokti ją besiklausant kitų grojimo, kaip tai daro persų bei medų karaliai. Juk iš tikro muziką geriau atlieka tie žmonės, kuriems grojimas yra tapęs nuolatinio jų darbu bei amatu, nei tie, kurie mokosi muzikos tik tiek, kol pramoksta groti. O jei vaikai privalo uoliai mokytis muzikos, tai tuomet juos reikėtų išmokyti ir valgyti virti, — o juk tai nesąmonė.

6. Taip pat neaišku, ar gali muzika pagerinti žmonių būdą. Kodėl gi reiklia vaikams mokytis muzikos, o ne nuoširdžiai ja mėgautis ir sugebėti ją įvertinti klausantis kitų grojimo, kaip tai daro lakedaimoniečiai? Mat sakoma, kad jie net nesimokydami muzikos sugeba teisingai atskirti, kokios melodijos geros, o kokios — ne. Tą patį reikėtų pasakyti ir tuomet, jei pripažintume, kad muzika turi tarnauti džiaugsmui ir laisvojo žmogaus gyvenimo būdui. Bet kam laisviesiems žmonėms mokytis muzikos, o ne mėgautis ja, besiklausant kitų? 7. Galima pažiūrėti ir į mūsųose vyraujančią nuomonę apie dievus. Poetų kūryboje Dzeusas pats nei dainuoja, nei groja kitara. Dainuojančius ir grojančius žmones mes vadiname amatininkais ir manome, kad to daryti nedera vyrui, nebent jis būtų girtas ar pokštautų. Bet šiuos klausimus vertėtų panagrinėti vėliau.

V. 1. Iš pradžių reikėtų pasvarstyti, ar muzika privalo būti priskirta lavinimui, ar ne, ir su kurtuo iš trijų tyrinėtų dalykų ji sietina — ar su auklėjimu, ar su pramoga, ar su būdu leisti laiką? Pagristai ji priskiriama visiems šiems dalykams ir, atrodo, su visais jais siejasi. Juk pramogos skirtos poilsiui, o poilsis būtinai privalo būti malonus (nes jis tarytum gydo liūdesį, kurį sukelia nuovargis). O būdas leisti laiką privalo pasižymėti, kaip apskritai manoma, ne tik grožiu, bet ir malonumu, nes iš šių abiejų dalykų ir susideda laimė. Vieni iš maloniausių dalykų mes laikome muziką — tiek lydima dainos, tiek ir be jos. 2. Juk ir Musajas⁵ sako:

⁵ Musajas (Mavratoc) — pusiau legendinis dainius. Orfėjo mokinys, kuriam buvo priskiriamos įvairios poemos ir daugybė sentencijų.

„Maloniausia mirtingiesiems — dainuoti“. Kadangi muzika sugeba pradžiuginti, žmonės pagristai klausosi jos sueigose bei pasilinksminimuose. Tuo remiantis galima teigti, kad vaikai privalo būti mokomi muzikos. Muzika, kaip nežalingas malonumas, ne tik dera su galutiniu tikslu, bet ir teikia poilsį. O kadangi žmonėms retai kada pasiseka pasiekti galutinį tikslą, jie dažnai ilsisi ir pramogauja ne vien siekdami kažko daugiau, bet tiesiog dėl malonumo. Todėl naudinga būtų ilstėtis ir jausti tą malonumą, kurį teikia muzika. 3. Pasitaiko žmonių, kuriems galutiniu tikslu tampa pramoga. Mat aukščiausias tikslas, ko gero, teikia tam tikrą neatsitiktinį malonumą. Siekdami šito malonumo, žmonės juo palaikoma, turintį šio tikslą reikia siekti ne dėl to, kas įvyks, ir šie malonumai atsiranda ne dėl to, kas bus, o dėl to, kas jau įvykė, pavyzdžiui, dėl pasibaigusių vargų ir liūdesio. Tai gi galima būtų pagrįstai manyti, kad šitai ir yra ta priežastis, dėl kurios žmonės siekia laimės, pasinaudodami šitokiais malonumais. 4. Tačiau juk muzika paplitusi ne vien dėl šios priežasties, bet ir dėl to, kad muzika, atrodo, yra naudinga poilsiui. Vis dėlto reikia pasvarstyti, ar tai nėra atsitiktinis dalykas, ar muzikos prigimtis yra vertesnę už jau aptartą jos panaudojimą. Reikia ne tik patirti tą įprastą malonumą, kurį sukelia muzika ir kurį pajaučia visi (juk sugebėjimas jausti muzikos teikiamą malonumą yra įgimtas, todėl jos klausytis malonu visokio amžiaus ir visokio būdo žmonėms), bet ir žiūrėti, ar muzika kaip nors neveikia būdo ir sielos. Šitai paaiškėtų, jei muzika, veikdama mūsų būdą, darytų mus kitokius. 5. O kad iš tikrųjų mes tampame kitokie, išryškėja iš daugelio kitų dalykų, ir ypač iš Olimpo⁶ giesmių. Apskritai manoma, kad šios giesmės įkvėpia sielas, o įkvėpimas yra sielos savybių sužadimas. Tokie pat jausmai apima ir besiklausant pamėgdžiojimų, neturinčių nei melodijos, nei ritmo. Kadangi buvo nustatyta, kad muzika priskiriama malonumams, o dorybė susideda iš tinkamo džiaugsmo, meilės bei neapykantos, tai akivaizdu, kad nieko nereikia taip uoliai mokytis ir prie nieko nereikia taip įprasti, kaip tik teisingai vertinti bei

⁶ Olimpas (Ólympos) — legendinis muzikantas, gyvenęs VIII a. pr. Kr. Engjovė. Jam priskiriamos giesmės — tai sobinat Kurinau fletai.

džiaugtis geromis būdo savybėmis bei gražiais darbais. 6. Muzikos ritmuose bei melodijose, be tikrųjų prigimtinių savybių, yra pykčio bei švelnumo, narsumo bei santūrumo atspindžių, taip pat yra visų priešingų savybių bei kitų būdo bruožų atspindžių (tai išaiškėja iš patirties — juk mums klausantis ritmo bei melodijos keičiasi mūsų siela). Įprotis liūdėti ar džiaugtis dėl to, kas yra panašu į tikrovę, artimas tokiam pat elgesiui, atsirandančiam susidūrus su tikrove (pavyzdžiui, žmogui, žvelgiančiam į kieno nors paveikslą ir besidžiaugiančiam ne kuo nors kitu, o forma, be abejoj, bus malonus ir tas daiktas, kurio paveikslą jis mato). 7. Taip jau yra, kad ką mes juntame kitais pojūčiais (pavyzdžiui, lytėjimo ir skonio), visai panašu į būdo bruožus. Mažai ir juos panašūs ir regos objektai. Būdo bruožus atspindi išorinis vaizdas, bet jis menkai ir ne visiems sukelia šitoki būdo suvokimą. Be to, tai nėra būdo bruožų atvaizdai, egzistuojantys kontūrai bei spalvos yra greičiau būdo bruožų požymiai, išryškėjantys aistrų apimtame kūne. Vis dėlto jų vaizdinus šiek tiek skiriasi, ir jaunuoliams reikia žiūrėti ne į Pausono, bet į Polignoto⁷ ir į bet kurio kito tapytojo ar skulptoriaus, sugėbančio atskleisti dvasinę būseną, kūrinis. 8. Pačiose melodijose glūdi būdo bruožų pamėgdžiojimai, ir tai yra akivaizdu, nes muzikinių derymų prigimtis labai skirtinga, todėl jos skirtingai veikia besiklausančiuosius, ir klausytojai nevienodai reaguoja į kiekvieną iš jų. Besiklausant kai kurių dermių, pavyzdžiui, pusiau lūdnų, dažniau užvaldo liūdna, prislėgta nuotaika. Besiklausant kitų, švelnesnių, mintys atsipalaiduoja. Dar kitos dermės nuteikia santūriai ir ramiai. Taip, atrodo, nuteikia tik viena — dorinė — dermė. O friginė dermė veikia pakiliai. 9. Apie šitai gražiai kalba tie, kurie filosofiskai aptarė patį galimą pasakyti ir apie ritmus. Vieni jų lėtesni, kiti — greitesni, ir iš tų greitesniųjų — vienų judesiai grubesni, kitų laisvesni.

⁷ Pausonius (Παυσάνων, V—IV a. pr. Kr.) — senovės graikų tapytojas, apie kurį mažai kas žinoma. *Polignotos* (Πολιγόνοτος, V a. pr. Kr. pirmoji pusė) — graikų tapytojas, kurio freskomis buvo išpuoštos Stojos Poikilės sienos ir daugelis kitų svarbių Atenų statinių. Pasaak Aristotelio, Polignotas žinomas vaizdavęs geresnius, negu jie iš tikrųjų yra, o Pausonius blogesnius (žr. „Poetika“, 1448 a).

⁸ Bene išsanaustiau apie tai rasė Platonas („Valstybė“, 398 d—399 c)

Iš to paaiškėja, kad muzika sugeba šiek tiek veikti žmogaus sielos savybes. O jei ji tai sugeba, aišku, reikia pasiūlyti jaunuoliams jos mokytis. 10. Muzikos mokymasis atitinka tokio amžiaus prigimtį, nes jaunuoliai dėl savo amžiaus laisva valia nepakelia nieko nemalonaus. O muzika iš prigimties priklauso maloniems dalykams. Atrodo, kad yra kažkoks vidinis ryšys tarp dermės ir ritmų, ir todėl daugelis išminčių teigia, kad siela yra dermė⁹, o kiti — kad ji turi dermę savyje¹⁰.

VI. 1. Dabar reikėtų atsakyti į tai, dėl ko anksčiau buvo dvejota, būtent: ar privalo vaikams mokytis dainuoti ir groti, ar ne. Aišku, kad kokioms nors savybėms ugdyti labai didelę reikšmę turi tai, ar užsiimama tinkama veikla. Vienas iš neįmanomų ar bent sunkių dalykų — tapti rimtu žinovu tų darbų, kurių nedirbai. Tuo pat metu vaikai privalo turėti kokį nors užsiėmimą, ir Archito¹¹ barškuti, kurį žmonės duoda kūdikiams, kad šie žaisdami su juo nelaužytų jokių namuose esančių daiktų, reikia laikyti puikiu išradimu, nes tas, kas yra jaunas, negali būti ramus. Taigi šis barškutis tinka kūdikiams, o vyresniems vaikams tokiu barškučiu tampa lavinimas. Iš to, kas pasakyta, aiškėja, kad muzikos reikia mokytis taip, kad jos būtų mokomasi ir praktiškai. 2. Nesunku nustatyti, kas šitokiam amžiui pritinka ir kas ne, ir lengva atremti teiginius tu, kurie sako, kad muzikuoti būdinga amatininkams. Pirma, kad įvertintum kokį nors darbą, reikia jį dirbti. Todėl būdami jauni žmonės privalo patys dirbti tą darbą, o pasenę — liautis jį dirbė, nes tuomet jie, remdamiesi jaunystėje įgytomis žiniomis, sugebės ir įvertinti tai, kas gražu, ir tinkamai tuo žavėtis.

3. Kai kurių žmonių priekaištus, kad muzika daranti žmones amatininkais, nesunku atremti, pamaščius, kiek tos muzikos privalo mokytis žmones, auklėjami politinei karjerai, su kokiomis melodijomis ir kokiais ritmais jie privalo susipažinti ir pagaliau kokiais

⁹ Turima galvoje pitagorininkų doktrina.

¹⁰ Taip teigia Platonas (žr. „Faidonas“, 92 a—95 a)

¹¹ *Architas Tarentietis* (Ἀρχιτάς Ταρκεντιεύς, V—IV a. pr. Kr.) — pitagorininkų mokyklos filosofas, matematikas, politikis, veikėjas. Platono amžininkas

instrumentais privalo išmokti groti, nes tai iš tikro turi reikšmės. Šiais žodžiais ir atremiamas minėtas priekaištas. Tačiau neprieštarausjama, kad kai kurios muzikos rūšys gali daryti jau minėtą poveikį.

4. Aišku, kad muzikos mokymasis neturi nei trukdyti velesniems darbams, nei silpninti kūną ir daryti jį netinkamą kariuomenės pratyboms bei visuomeninėms pareigoms — tiek ir dabar jas atlikti, tiek ir ateityje jų išmokti. Mokantis taip neatsitiks, jei muzikos nebus mokomasi pernelyg uoliai, siekiant dalyvauti muzikantų varžybose, ir jei nebus mokomasi tų stulbinančių neįprastų kūrinų, kurie dabartiniu metu buvo įtraukti į varžybas, ir dėl to tapo lavinimo dalyku. Tačiau dar iki to reikia pasiekti, kad jaunuoliai sugebėtų gėrėtis gražiomis melodijomis ir ritmais, o ne tik muzika apskritai, kaip kai kurie gyvūnai bei daugelis vergų ir tarnų.

1341 b

VII. 3. Pripažinę, kad kai kurie šiuolaikiniai muzikos žinovai ir filosofai, turintys didelę muzikinio lavinimo patirtį¹², labai gražiai išnagrinėjo šiuos klausimus, mes nukreipsime į jų tyrinėjimus tuos, kurie nori kiekvieną iš šių dalykų panagrinėti atskirai. O patys, apnėtę klausimo kontūrus, panagrinėkime jį bendrais bruožais. 4. Kadangi mes laikomės tokio melodijų skirstymo, kokį siūlo kai kurie filosofai, sugrupuodami melodijas į veikiančiąsias sielą (etines), skatinančiąsias veikti (praktines) bei įkvepiančiąsias ir proporcingai priskirdami kiekvienai iš jų atitinkamą dermę, atitinkančią kiekvienos iš šių melodijų prigimtį¹³, todėl mes teigiame, kad muziką reikia pasitelkti ne dėl kokio nors vieno naudingo dalyko, bet dėl daugelio — ir dėl lavinimo, ir dėl katarsio (o tai, ką mes vadiname katarsiu, dabar paaiškinsime bendrais bruožais, o aiškiau išdėsty-

¹² Tikriausiai turimi galvoje Damono mokyklos atstovai *Aristoksenas* (Ἀριστοξένος, 354–300 m. pr. Kr.), graikų filosofas ir muzikos teoretikas, ir *Platonas* (Πλάτων, V a. pr. Kr.) — graikų muzikos teoretikas, tyrinėjęs gausų eties ir ritmų jų etimo vertinimo, atkėlėjamojo poveikio požiriu. Periklio draugas. Sokrato mokytojas sofistais.

¹³ Šis skirstymas tikriausiai perimtas iš Aristokseno. Pirmasis melodijas atitinka lidnė ir dorinė dermės, antrasis — joninė ir colinė, trečiasis — trigonė.

sime „Poetikos“ skyriuose)¹⁴ ir, trečia, pramogai (atsipalaiduoti ir atsikvėpti nuo įtampos). 5. Aišku, kad reikia naudotis visomis dermėmis, bet naudotis jomis reikia nevienodai. Lavinimui dera dermės, labiausiai veikiančios sielą. Kitų atlikėjų klausymuisi tinka tiek skatinančiosios veikti, tiek ir įkvepiančiosios dermės (juk būseną, kuri ypač stipriai užvaldo kai kurias sielas, pavyzdžiui, gailėstį, baimę, pagaliau įkvėpimą, vieni patiria labiau, kiti mažiau, bet patiria visi. Šis jaudulys, sužadintas šventųjų giesmių, apima, kaip mes matome, kai kuriuos žmones, kai jie klausosi sielą jaudinančių melodijų ir nusiramina, lyg paveikti gydymo bei katarsio. 6. Tą patį, be abejo, patiria ir gailėstingi bei drovūs, ir apskritai jautrūs žmonės, ir kiti, kiek kiekvienam jų lemta patirti, ir visi jie išgyvena kažkokį katarsį ir palengvėjimą, lydimą malonaus pojūčio. Panašiai ir sielą apvalančiosios melodijos teikia žmonėms nekalną džiaugsmą). Todėl šitokiomis dermėmis ir šitokiomis melodijomis reikia leisti naudotis teatre muzikinių varžybų dalyviams. 7. O kadangi ir žiūrovas gali būti dvejopas, vienas — laisvas, išauklėtas žmogus, kitas — šūrktus, iš amatininkų, samdinių ir kitų panašių žmonių, reikia rengti varžybas bei reginius ir pastarųjų poilsiu. Kaip šių žmonių sielos yra nutolusios nuo prigimties, taip buna ir iškraipytų dermių, ir šaišių sugadintų melodijų. Kiekvienam malonumą teikia tai, kas atitinka jo prigimtį. Todėl dalyvaujantiems varžybose reikia duoti galimybę pasinaudoti tam tikra muzikos rūšimi, kuri atitinka tam tikrą žiūrovą. 8. O lavinimui, kaip jau sakėme, reikia taikyti sielą veikiančiąsias melodijas bei atitinkamas dermes. Šitokia yra, kaip pirma minėjome, dorinė dermė, tačiau jei užsiimantys filosofija ir muzikiniu lavinimu mums pritaris, reikės pasitelkti ir kokią nors kitą dermę. Platonas „Valstybėje“¹⁵ neteisius kartu su dorine derme palikdamas tik friginę dermę, o iš muzikinių instrumentų atmesdamas fleitą. Mat friginė dermė tarp dermių užima tokią pat vietą, kokią užima fleita tarp kitų muzikinių in-

¹⁴ „Poetikoje“ (VI sk.) tik sakoma, kad tragedija, sužadindama gailėstį ir baimę, apvaldo šiuos jausmus. Galbūt čia turima galvoje nešifikuoti „Poetikos“ autorį knyga arba poetikos aptariamas patikroje „Politikoje“ kunų tarp pat nešifikuoti.

¹⁵ Žr. *Platonas*, *Valstybė*, 399 a–c.

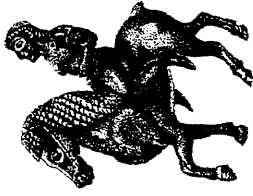
strumentų — abi jo: jaudinančios ir ispūdingos. 9. Tai rodo poezija. Juk iš muzikinių instrumentų visokią bakchišką ekstazę ir visoki jausmus atspindi friginė dermė. Pavyzdžiui, ditirambas, kaip manoma, yra friginės dermės. Tai įrodinėjami šiuo dalyku užsiiman- tų žmonės pateikia daug pavyzdžių, tarp jų ir tokį: Filoksenas¹⁶ pamėginęs sukurti ditirambą „Mističiams“ dorine derme, tačiau neištenęs to padaryti ir pačios prigimties vedamas vėl nukrypęs į friginę, kaip labiausiai ditirambui tinkančią, dermę. 10. Visi sutin- ka, kad dorinė dermė yra ramiausia ir labiausiai atitinka vyriškąjį būdą. Be to, jei labiau nei kraštutinumus vertiname viduri, tai teigiame, kad to vidurio reikia siekti. Dorinė dermė kaip tik ir užima vidurinę padėtį tarp kitų dermių, todėl akivaizdu, kad jau- nimui lavinti labiau tinka dorinės dainos.

Reikia atsižvelgti į du dalykus — į tai, kas galima, ir į tai, kas pritinka. Kiekvienas žmogus privalo užsiimti labiau tuo, kas jam galima ir kas jam pritinka. O šitai nustatoma pagal amžių. Pavyz- džiai, gyvenimo nukamuotiems žmonėms nelengva išdainuoti šai- jančius tonus. 11. Todėl kai kurie prigimtis siūlo atpalaiduo- tarauja Sokratui¹⁷, kad jis i pramogas neįtraukę atpalaiduojančių dermių, laikydamas jas apkvairinančiomis ne dėl svaiginančio po- veikio (juk apgūrtimas labiau veda į bakchišką pamišimą), o kad jos atpalaiduoja žmogų. Todėl ateityje vyresniame amžiuje reikalingos ir šitokios dermės, ir jas atitinkančios melodijos. Be to, jei tarp dermių yra tokia, kuri labiausiai pritinka vaiko amžiui, galinti ir lavinti, žavėti (pavyzdžiui, iš dermių labiausiai tuo, atrodo, pasižy- mi lidinė dermė), tai akivaizdu, kad lavinant reikia laikytis trijų dalykų — vidurio, to, kas galima, ir to, kas pritinka.

Versta iš: *Aristoteles. Politica* — Lipsia, 1909. — P. 272—276, 279—285, 288—291. Iš senosios graikų kalbos vertė *Audronė Kadulytė-Kaurienė*

¹⁶ *Filoksenas* (Φιλόξενος, 435—380 m. pr. Kr.) — vienas iš žymiausių senovės graikų ditirambų kūrėjų.
¹⁷ *Sokratas* (Σωκράτης, 470—399 m. pr. Kr.) — vienas iš žymiausių senovės graikų filosofų.

DIDŽIOJI ETIKA

„Didžioji etika“ („*Ἠθικὰ Μεγάλαια*“) — mažiausia savo ap- imtimi tarp visų trijų Aristotelio etikos traktatų („*Nikomacho etika*“, „*Eudemo etika*“), tačiau dėl savo teiginių svarumo ir kondensuoto dėstymo ji laikoma viena iš svarbiausių Aristotelio etikų. Renesanso laikų filologai dėl neįprasto stiliaus abejojo jos autentiškumu. Manoma, jog tai kompiliacinis neži- nomo antikios peripatetiko darbas „*Eudemo etikos*“ pagrindu.

„Didžioji etika“ susideda iš dvejų knygų. Antologijoje spausdinamas antrosios knygos fragmentas, kuriame kalba- ma apie grožio ir gėrio ryšį.

ANTRA KNYGA

9. Tai pasakytina ir apie sėkmę. Kadangi mes jau aptarėme 1207 kiekvieną dorybę atskirai, beliktų, sudėjus atskiras dalis, jas apiben- drinti. Tai, kas labai dorovinga, turi neblogą pavadinimą — kaloka- gą. Gražiu ir geru vadinamas žmogus, kai jis labai dorovingas, nes apie gražų ir gerą žmogų kalbama, remiantis dorovingumu. Pavyzdžiui, gražiu ir geru vadinamas teisingas, narsus, išmintingas ir apskritai pasižymintis dorybėmis žmogus.

Remdamiesi skirstymu į dvi dalis, mes teigiame vienus dalykus esant gražius, o kitus — gerus. Iš gerųjų dalykų vieni apskritai geri, kiti — ne. Gražūs — tai dorovingumas bei juo pagrįsti darbai; geri —

valdžia, turtas, šlovė, garbė ir panašūs dalykai. Gražus ir geras tas žmogus, kuriam geri dalykai yra apskritai geri, o gražūs — apskritai gražūs dalykai. Šitoks žmogus ir geras, ir gražus. O tas, kuriam apskritai geri dalykai nėra geri, nėra nei gražus, nei geras, kaip nėra sveikas tas, kuriam apskritai sveikatai sveikatai naudingi dalykai atrodo nesą naudingi. O jei išgytas turtas bei valdžia kenks kuriam nors žmogui, tai šis jų neįsigys, bet norės turėti tai, kas jam nekenkia. Tas, geru žmogui. O tas žmogus, kuriam visa, kas tik egzistuoja gero ir yra gera ir kuriam nekenkia tokie dalykai, kaip turtas ir valdžia, ir šitoks žmogus ir geras, ir gražus.

10. Buvo kalbėta, tačiau nepakankamai, apie teisingą, padorumu pagrįstą veiksmą. Taip mes pavadinome veiksmą, remdamiesi teisingu samprotavimu. Tačiau bet koks nesuivokiantis žmogus gali paklausti: „Kas tai yra „remtis teisingu samprotavimu“ ir „Kas tai yra „teisingas samprotavimas“? Taigi veiksmas, paremtas teisingu samprotavimu, yra tuomet, kai neprotingoji sielos dalis netrukdo protingajai sielos daliai atlikti savo veiksmus. Tuomet veiksmas paremtas teisingu samprotavimu. <...>

Versta iš: *Aristoteles. Magna moralia.* — Lipsia,
1888. — P. 81—82. Iš senosios graikų kalbos vertė
Audronė Kudulytė-Kairienė

POETIKA

Mūsų laikus pasiekė tik viena iš dviejų Aristotelio traktato „Poetika“ („Ἠθῆ ποιητικῆς“) dalių, kuri skirta bendriesiems estetikos klausimams ir tragedijos bei epo analizei. Neišlikusioje — antroje — dalyje buvo aptariama komedija ir satyrinė poezija (jambai).

Antologijoje spausdinami „Poetikos“ fragmentai, kuriuose atsispindi būdingų antikos estetikai klausimų svarstymas.

I

Pakalbėkime pirmiausia apie pačią poeziją¹ ir jos rūšis, apie jų visų galimybę, pagaliau apie tai, kaip reikia kurti fabulas, jei nori, kad poezijos kūrinys būtų meniškai; paskui apie tai, iš kiek ir kokių dalių susideda kūrinys, taip pat apie kitus panašius dalykus, priklausančius tai pačiai tyrinėjimo sričiai; imkime gvildenti, kaip įprasta, tuos klausimus paeilui ir iš esmės.

Taigi epinis ir traginis kūrinys, taip pat komedija ir ditirambas², didžioji fleitos ir kitaros muzikos dalis³, — visi šie kūriniai

¹ Aristotelis jau iš pat pradžių nurodo, koks bus „Poetikos“ bendrasis planas, — pirmiausia jis kalbės apie pačią poeziją, paskui apie poezijos kūrinių ir teicijoje dalyje apie poečią Poezija Aristotelis supranta plačią prasme, t. y. kaip grožinę literatūrą.

² Iš pradžių tai buvo strofomis parašyta ir dievui Dionisui skaitama choro giesnė iš ditrambo išsirutuliojo tragedija. Aristotelis čia turi galvoje pusiau dramiskai sudarytą ditrambą kuriame aktyviai dalyvavo ir fleitumikai.

³ Muzika, pasak Aristotelio, kai kada nieko nemittuoja. Kitarą yra styginis muštinis, kurio paprastai pritarėdavo nomai. Fleita buvo skirta partam ditrambui. Tačiau čia, atrodo, Aristotelis kalba apie gryną instrumentinę muziką.

apskritai priklauso iritaciniam menui⁴. Būt jie skiriasi vienas nuo kito trimis atžvilgiais: imituoja arba skirtingomis priemonėmis, arba skirtingus objektus, arba skirtingu, tai yra ne tuo pačiu, būdu.

Panašiai kaip kai kurie menininkai imituoja įvairius dalykus, pasitelkę spalvas ir figūras — vieni remdamiesi menu, kiti — įgūdžiais, treči — įgimtu talentu, — lygiai taip pat yra ir anksčiau minėtuose kūrinuose: visi jie imituoja ritmu, žodžiu ir anksčiau ja, pasinaudodami arba vienu iš šių elementų, arba jų deriniu. Pavyzdžiui, tik harmonija ir ritmu naudojasi fleitos bei gitaros muzika ir kai kurie kiti menai, priklausančys tai pačiai menų rūšiai pagal savo savybes, pavyzdžiui, piemenų birbynių menas. Vien ritmu be harmonijos imituoja kai kurie šokėjai, nes jie imituoja charakterius, aistras ir veiksmus tikrai ritmiškais savo kūno judesiais.

1447 b

Toji meno rūšis, kuri imituoja vien žodžiais, [jungiamais] proza, ar metrais (jei pastaraisiais, tai arba derinama keletą jų viena su kitu, arba naudojama viena kuria nors jų rūšimi), lig šiol neturi pavadinimo. Iš tikrųjų mes neturime jokio bendro vardo, kuriuo galėtume pavadinti Sofrono⁵ ir Ksenarcho⁶ mimus ar Sokrato dialogus⁷, o kita vertus, tokius poezijos kūrinus, kuriuos kas nors galėtų sukurti imituodamas jambiū trimetru arba eleginiu distichu, ar kokiais nors kitais panašiais metrais. Bet pa-prastai žmonės, sujungdami žodį „poetas“ su metru, vienus pa-vadina poetais elegikais, kitus poetais epikais, poetų vardą su-

⁴ Graikų *μίμησις* — tai labai primityvi kūrybos rūšis, kopijuojanti tikrovę. Tikslaus atitikmens šiam graikų kalbos žodžiui ta prasme, kuria ji vartoja Aristotelis, mes neturime. Jis atvaizduotus atskirus faktus, ne konkrečių tikrovę, o giliau suvoktus to, kas „tikėtinai“ ir „būtinai“ paprastą kopijavimą, o imitacinis menas — tai kūrybinis procesas.

⁵ *Sofronas* (Σόφρων) — naujo literatūros žanro — mimo — pradininkas, gyvenęs apie 450 m. pr. Kr. Mimas yra draminės scenos iš būtinio gyvenimo, parašytos ritmine proza.

⁶ *Ksenarcho* (Ξεναρχος, IV a. pr. Kr.) — Sofrono sumus, įgė mimų rašytojas.

⁷ Taip Aristotelis vadina tik Platono dialogus, kuriuose Sokratas yra pirmasis kalbėtojas. Ie. Aristotelio nuomone, yra tarp prozos ir poezijos. Tačiau čia netenka kitų Sokrato mokinių (Aischino, Antisteno, Ksenodonto, Faidono) parašytų dialogų.

teikdami ne pagal kūrybą, o apskritai pagal metra. Net ir tuos, kurie išdėsto eilėmis ką nors iš medicinos ar gamtos mokslų, taip pat jie paprastai pavadina poetais, nors, pavyzdžiui, tarp Homero ir Empedoklio⁸, išskyrus metra, nėra nieko bendra, todėl pir-mąjį teisingai galima pavadinti poetu, o antrąjį — veikiau gam-tininku, bet ne poetu. <...>

II

Kadangi menininkai imituoja veikiančius žmones, dėl to tie 144 žmonės būtina turi būti geri arba blogi: mat charakteriai beveik visuomet linksta į tai, nes visus žmonių charakterių skirtumus lemia yda ir dorybė. Dėl to ir poetai savo veikėjus sukurią arba geresnius už mus, arba blogesnius, arba tokius kaip mes. Taip daro ir tapytojai: Polignotas⁹ piešė geresnius, Pausonas¹⁰ — blogesnius, o Dionisijas¹¹ — tokius žmones, kokie jie yra iš tikrųjų. Todėl aišku, kad kiekvienas iš minėtųjų menų turės tokių skir-tumų ir kiekvienas bus toks, o ne kitoks priklausomai nuo imi-tuojamo objekto. <...>

IV

Apskritai poezijai, kaip atrodo, pradžią davė dvi priežastys, ir 1448 jos abi įgimtos. Juk iš pat vaikystės žmonės yra linkę mėgdžioti,

⁸ *Empedoklis* — žymus filosofas, gamtininkas, gydytojas, oratorius ir poetas, gyvenęs apie 450 m. pr. Kr., kilęs iš Sicilijos miesto Akraganto. Aristotelis čia kalba apie jo didaktinę poeziją „Apie gamtą“.

⁹ *Polignotas* — vienas iš seniausių ir garsiausių graikų tapytojų. Jo tėvas Agelatomas neg buvo tapytojas. Savo žymiausias kūrinius jis nutapė Platiprose, Alcinose, Deifrose. Juos plačiau aprašė Pausanijai.

¹⁰ *Pausonias* — Aikos karikatūristas, gyvenęs V a. pr. Kr. antroje pusėje. Iš jo žinoksi Aristofanas. Ir Aristotelis įspeak, kad reikia sąborgis jo paveikslu.

¹¹ *Dionisijas* — žymus tapytojas iš Kolofono. Polignoto amžininkas.

ir nuo kitų gyvūnų jie skiriasi tuo, kad geriausiai sugeba tai daryti, kartu mėgdžiodami jie įgyja pirmąsias žinias; be to, mėgdžiodami visi žmonės patiria ir tam tikrą malonumą. Tai matyti iš to, kad mes su malonumu žiūrime į tiksliai nupieštus atvaizdus tokių dalykų, į kuriuos tikrovėje mums nemalonu žiūrėti, pavyzdžiui, į labai bjaurių negyvų žvėrių pavidalus. Priežastis čia ta, kad įgyti žinių labai malonu ne tik filosofams, bet ir visiems kitiems žmonėms; skirtumas tėra toks, kad pastarieji tuo džiaugiasi neilgai. Iš tikrųjų žiūrovai su malonumu žiūri į paveikslus, nes žiūrėdami jie gali pasimokyti ir pasvarstyti: kas tai yra, koks yra pavaizduotasis daiktas. O jei žmogus anksčiau nebūtų matęs to, kas vaizduojama, malonumą teiktų ne pati imitacija, bet puiki apdaila, spalvos arba kurios nors kitos pa-našios priežastys.

Kadangi mūsų prigimtyje slypi siekimas mėgdžioti, kaip ir harmonija bei ritmas (kad metrai tėra ritmo dalys, aiškus dalykas), vadinasi, žmonės, iš pat pradžių turėję tą stiprų įgimtą polinkį ir jį pamažele ugdydami, savo improvizacijomis ir davė pradžia poezijai.

Poezija susiskirstė pagal [poetų] charakterių būdingąsias savybes: rimtesni poetai ėmė imituoti kilnius veiksmus ir tokius pat žmones, o menkesni poetai — blogų žmonių veiksmus; pastarieji iš pat pradžių kūrė pašaipias eiles, tuo tarpu pirmieji — himnus ir panegirikas. <...>

VI

1449 b Apie imitaciją hegزامترو¹² ir apie komediją kalbėsime vėliau, o apie tragediją pakalbėkime dabar, nes jos esmės aptarimas savaimė išplaukia iš to, ką jau esame sakę. Taigi tragedija yra toks meno kūrinys, kuris imituoja užbaigtą ir svarbų tam tikros apimties veiksmą, aprašytą dailia kalba, skirtinga kiek-

¹² Aristotelis epa specialiai nagrinėja XXIII ir XXIV sk.

vienoje kūrinio dalyje; tai kūrinys, kurį veikėjai vaidina, o ne pasakoja ir kuris, sužadindamas gailestį ir baimę, apvalo šiuos jausmus¹³. <...>

VII

<...> Susitarėme, kad tragedija — tai užbaigto ir viso veiksmo, turinčio tam tikrą apimtį, imitacija: mat gali būti dalykas visas, bet neturėti apimties. Visas yra tas, kas turi pradžia, vidurį ir galą. Pradžia yra toji dalis, kuri iš esmės nebūtina ryšiu susijusi su kuo nors pirmesniu, tačiau po jos būtinai eina arba išsivysto kita dalis. Galas, priešingai, — tai toji dalis, kuri prastai būtinai eina po kitos dalies arba dažniausiai iš jos išsivysto, tuo tarpu po jos jokios kitos dalies nebūna. Pagaliau vidurys yra toji dalis, kuri ir pati eina po kitos dalies, ir kita dalis po jos eina. Kaip tik dėl to gerai parašytos fabulos neturi nei prasdėti kaip pakliuvo, nei baigtis kur pakliuvo, o turi laikytis ką tik minėtų principų.

Toliau, gražaus reiškinio — ar tai būtų gyva būtybė, ar koks daiktas, susidedantis iš tam tikrų dalių, — atskiros dalys turi būti ne tik tinkamu būdu sutvarkytos, bet dar ir turėti neatsitiktinį dydį, nes grožis — tai dydis ir tvarka. Todėl negali būti graži nei visiškai maža būtybė, nes jos, pasiekusios beveik nepagaminamą akimis ribą, mes nematome, nei nepaprastai didelė, nes tokiu atveju mūsų regėjimas neapreptų jos visos, ir tada žiūrovų akyse ji nebebūtų viena ir vientisa; pavyzdžiui, įsivaizduokime dešimties tūkstančių stadijų ilgumo gyvį. Taigi kaip daiktai ir gyvos būtybės, kad jos būtų laikomos gražiomis, turi turėti tam tikrą dydį, tačiau tokį, kad jį lengvai aprėptume savo žvilgsniu, taip ir fabuloms reikalingas tam tikras dydis, ir būtent toks, kad jis būtų lengvai įsimenamas.

¹³ Aristotelis savo veikale „Poetika“ (VIII, 3) apvalymo katastrofą teoriją pažadėjo paaiškinti plačiau „Poetikoje“, tačiau to pauskaunimo mes nerandame.

IX

1451 b Taigi iš to, kas pasakyta, aišku, kad tikrasis poeto uždavinys — papasakoti ne apie tai, kas įvyko iš tikrųjų, bet apie tai, kas galėtų įvykti ir kas yra galima pagal tikimybę ar būtinybę. Istorikas ir poetas skiriasi ne tuo, kad vienas iš jų rašo eilėmis, o kitas proza. Juk jei Herodoto¹⁴ veikalus kas nors išdėstytų eilėmis, jie vis tiek būtų istoriniai veikalai, nesvarbu, ar eiliuoti, ar neeiliuoti¹⁵. Skirtumas tas, kad pirmasis pasakoja apie įvykius, kurie tikrai buvo, o antrasis apie įvykius, kurie galėtų būti. Todėl poezija yra filosofiškesnė ir kilnesnė už istoriją, nes ji labiau atskleidžia bendruosius dėsningumus, o istorija — pavienius įvykius. Bendrybė žymi tai, ką vienokio ar kitokio charakterio žmogui reikia kalbėti ar veikti pagal tikimybę ar būtinybę; to kaip tik siekia poezija, suteikdama [kiekvienam veikėjui išgalvotą] vardą. Atskirybė savo ruožtu yra tai, ką padarė Alkibiadas¹⁶ arba kas jam atsitiko.

Bendrybės siekimas komedijoje mums jau akivaizdus. [Komedijų rašytojai] kuria fabulą tikimybės pagrindu ir duoda [savo veikėjams] atsifiktinius vardus, nepritaikydami jų individualiems žmonėms, kaip daro jambų poetai.

Tragedijoje, priešingai, yra minimi tikrai buvusių žmonių vardai. Priežastis ta, kad tikime tuo, kas galima. Tikrai niekaip netikime galimumu to, kas nėra įvykę; priešingai, aišku, kad tai, kas įvyko, yra galima: nebūtų įvykę, jei nebūtų buvę galima.

Vis dėlto ir kai kuriose tragedijose tik vienas ar du veikėjų vardai mums žinomi iš istorijos, o kiti pramanyti; kai kuriose nėra nė vieno mums žinomo vardo, pavyzdžiui, Agatono¹⁷ tragedijoje

¹⁴ *Herodotas* — istorijos mokslo pradininkas, gyvenęs apie 450 m. pr. Kr. Aristotelis jį mini čia dėl to, kad jo istoriniuose darbuose daug poetinių elementų.

¹⁵ Plg. I skyrių, kur taip pat teigiama, kad ne eiliavimas padaro poetą.

¹⁶ *Alkibiadas* (Ἀλκιβιάδης, apie 450—404 m. pr. Kr.) — žymus Atenų politikas ir karvedys, ryški individualybė senovės Graikijos istorijoje.

¹⁷ *Agatonas* (Ἄγαθων, 447—400 m. pr. Kr.) — Aristotelio didžiai vertinamas tragedijų kūrėjas. Jo pirmoji pergalė meninėse varžybose 416 m. pr. Kr. sudaro Platono dialogo „Puotai“ veiksmo pagrindą. Agatonas originalus tuo, kad atskyrė choro giesmes nuo fabulos, paverdama jas embolomomis intermedijomis. Jo tragedijos pavadinama (Aristotelio tekste: ἔν ἄνθεσσι) galima suprasti dvejopai: „Gėlės“ ir „Antėjas“.

„Antėjas“: šioje pjesėje įvykiai, kaip ir vardai, kaip ir varda, pramanyti, tačiau dėl to ji teikia [mums] nė kiek ne mažesni malonumą.

Tad galime daryti išvadą, kad nėra reikalo stengtis visokiais būdais laikytis tradicinių fabulų, kurių pagrindu kuriamos mūsų tragedijos. Toksai siekimas netgi juokingas, nes tos istorijos žinomos tik nedaugeliui žmonių, o malonumą teikia visiems.

Taigi aišku, kad poetas turi būti daugiau fabulos negu metro kūrėjas, nes jis yra poetas dėl imitacijos, o imituoja veiksmus. Ir jeigu tektų atvaizduoti įvykius, kurie tikrai buvo, jis liktų nė kiek ne mažesnis poetas, nes niekas neprieštarauja, kad kai kurie tikri įvykiai savo pobūdžiu gali būti įtikimi ir galimi; kaip tik dėl to, kad juos pasirenka, jis jau yra tų įvykių kūrėjas.

Iš paprastų fabulų, tai yra veiksmų, epizodinės — blogiausios. Epizodine vadinu tokią fabulą, kai epizodai eina vienas po kito, nesusieti nei tikimybės, nei būtinybės. Tokios fabulos yra kuriamos menkų poetų, nes jiems stinga talento, o gerų poetų fabulos kuriamos, atsižvelgiant į veikėjus, kurie varžydami nebepaiso turinio ir ištesia savo fabulą, o dėl to paskui dažnai būna priversti iškreipti natūralią įvykių eigą.

Tragedija — tai ne vien užbaigto veiksmo imitacija, bet ir tokio, 1452 kuris sukelia baimę bei gailėsti, o šios aistros sukyla ypač tada, kai įvykiai vyksta netikėtai, rutuliodamiesi vienas iš kito. Iš tikrųjų netikėti įvykiai kur kas nuostabesni už tuos, kurie įvyksta dėl gryno atsifiktinumo ir lemties, o iš likimo siųstų įvykių daug nuostabesni atrodo įvykę tarsi tyčia; kaip pavyzdį galima paminėti tą atvejį, kai Mitėjo statula Arge užmušė Mitėjo žudiką, užkritusi ant jo tuo metu, kai šis ją apžiūrinėjo. Panašūs įvykiai atrodo neatsitiktiniai. Taigi išeima, kad taip sutvarkytos fabulos yra gražesnės.

XXV

Kiek ir kokio pobūdžio yra [poezijos kritikos] problemų bei jų sprendimų, mums paaiškės vėliau, aptarus visa tai.

Kadangi poetas imituoja taip, kaip ir tapytojas arba kuris nors kitas menininkas, kuriantis paveikslus, tai jis būtinai turi įvaldyti

vieną iš trijų galimų imitacijos būdų — j's [turi imituoti daiktus] arba tokius, kokie jie buvo ar yra, arba tokius, kokie atrodo mums patiems arba kitiems sprendžiant iš jų pasakojimo, arba kokie jie turi būti. Apibūdinti šiuos daiktus galima bendrine kalba, tarnybėmis, metaforomis ir daugybe kitų kalbos priemonių, o tokia laisvė mes suteikiame poetams.

Pridurkime dar ir tai, kad ne tas pats vertinimo kriterijus¹⁸ taikomas politikai ir poezijos menui arba kitiems mokslams ar menams ir poezijos menui. Į pačią poeziją gali įsibrauti dvejos klaidos, iš kurių vienos liečia poezijos esmę, o kitos visiškai atsiktiktinės. Jei poetas ketina pavaizduoti kokį nors visai nepoetinį dalyką, tai tokia klaida kyla iš pačios poezijos esmės¹⁹. Bet jei poetas kur nors suklydo, tai tokia klaida nepaliečia poezijos esmės. Tokia klaida būtų, pavyzdžiui, jei menininkas pavaizduotų arkli, keliantį iš karto abi dešiniąsias kojas, arba klaida specialiaime moksle, pavyzdžiui, medicinoje ar kokiam nors kitame. Todėl, atsakant į kritikos daromus priekaištus, būtina išdėmėti šiuos principus.

Pirmiausia imkime [priekaištus], liečiančius patį meną. Jei [menininkas savo kūrinyje] pavaizduoja negalimus dalykus, tai, žinoma, klaida, tačiau ji pateisinama, jei padeda pasiekti [poezijai keliamą] tikslą, o tas tikslas, kaip buvo minėta, pasiekiamas tuo atveju, jei išbrovusi šitokia klaida vieną ar kitą veikalo dalį pagyvinama. Pavyzdžiui, Hektoro persekiojimo scena. Tačiau tuo atveju, jei tas tikslas geriau arba bent ne blogiau galejo būti pasiektas pavaizduojant įvykius, klaida negalėtų būti pateisinama, nes, jei tai įmanoma, reikia stengtis niekur neįvelti klaidos.

Toliau reikia žiūrėti, katrai iš tų dvių kategorijų priklauso ši klaida: ar klaidoms, liečiančioms pačią meno esmę, ar atsiktiktinėms klaidoms; mat, pavyzdžiui, kur kas mažesnė menininko klaida nežinoti, kad stirna neturi ragų, negu nupiešti prastą jos atvaizdą.

¹⁸ Aristotelis tuo pabrėžia, kad poezija turi savo specifika, skiriančią ją nuo politikos. Aristotelis, yra glaudžiai susijusi su politika ir etika.

¹⁹ Tekste spraga, todėl egzistuoja skirtingi skaitinio variantai. Galimas ir toks: „Jei poetas ketina pavaizduoti kokį nors dalyką, bet nepažėgia to padaryti dėl talento stokos, tai tokia klaida liečia poezijos esmę“.

Be to, jei priekaištaujama, kad pavaizduota neteisingai, galima i tai atsakyti šitaip: [galbūt poetas nupiešė daiktus tokius], kokie jie turi būti; ir Sofoklis yra pasakęs, kad jis vaizduojąs žmones tokius, kokie jie turi būti, tuo tarpu Euripidas vaizdavo tokius, kokie jie yra.

Jei negalima [gintis nei vienu, nei kitu būdu], tai dar galima remtis visuotine nuomone, pavyzdžiui, pasakojimuose apie dievus. Iš tikrųjų poetai, [pasakodami apie dievus], galimas daiktas, nevaizduoja jų nei geresniu, nei tokiu, kokie jie yra iš tikrųjų, bet gal yra taip, kaip sako Ksenofanas: „juk tokia visuotinė nuomonė“²⁰.

Perspauzdinta iš: *Aristotelis*. Rinktiniai raštai. — Vilnius: Mintis, 1990. — P. 277—281, 283—290, 314—315. Iš senosios graikų kalbos vertė *Marcelinas Ročka*.

²⁰ *Xenofanas* — VI a. pr. Kr. poetas ir Elejos filosofines mokyklos steigėjas. Jo žodžiais Aristotelis nori pasakyti, kad poetas nevaizduoja dievų nei tokių, kokie jie turi būti, nes tai ne žmonių galioje, nei tokių, kokie jie iš tikrųjų yra, nes suteikia jiems žmogaus išvaizdą ir ydas. Vadinaut. lieka tik vienas: poetas vaizduoja dievus remdamiesi savo ir visuotine nuomone.